

Timbres

22 najaar 17

Alle kleuren van het Orgelpark

30 september

Steve Reich

Ensemble LUDWIG

13 oktober

**Goldberg-
variaties**

Vincent van Amsterdam

15 december

**Olivier
Messiaen**

Ralph van Raat

5 november
Consensus Vocalis zingt Bachs
Magnificat 500 jaar Luther

ORGELPARK

Welkom in het Orgelpark!

Het Orgelpark is een concertpodium met als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. *Timbres* is het tijdschrift van het Orgelpark en biedt achtergrondinformatie bij de activiteiten die er plaatsvinden. Het aanbod varieert van concerten met klassieke muziek tot evenementen met film en beeldende kunst. Dikwijls speelt nieuwe muziek een hoofdrol.

Het Orgelpark is tevens wetenschappelijk actief. Het initieerde het Orgelpark Kennisprogramma en het Orgelpark Research Program. Ook vestigde het de bijzondere leerstoel Orgelkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

De tweede helft van 2017 staat het Orgelpark letterlijk in het teken van het Nieuwe Barokorgel: langzaam zal het imposante instrument op het balkon tegenover het Van Straten-orgel verrijzen, kleur krijgen, en tenslotte ook zijn definitieve klank. Het proces duurt tot eind februari – op 21 maart 2018 nemen we het nieuwe orgel in gebruik.

De bouw betekent dat de zaal beperkt beschikbaar is. Daarom beginnen we enkele weken later dan gebruikelijk. Ook hebben we besloten onze serie SandwichConcerten – dertien vrijdagmiddagen op rij, steeds om 13.13 uur – dit najaar naar de foyer te verplaatsen. Voor de gelegenheid hebben we ze omgedoopt tot FoyerConcerten. De sandwich en het kopje koffie blijven natuurlijk!

We openen het najaarsseizoen op 30 september met een van de beroemdste werken uit de 20ste eeuw: *Music for 18 Musicians*, van Steve Reich. Repetitieve muziek op zijn best, temeer omdat het inmiddels fameuze ensemble LUDWIG voor de uitvoering heeft getekend. Een heel andere maar net zo belangrijke klassieker uit de 20ste eeuw staat op 3 november op de agenda: *Sonatas and Interludes* van John Cage, voor 'geprepareerde' piano. Pianist Reinier van Houdt schuift op aanwijzing van Cage allerlei materiaal tussen de snaren van onze Erard-vleugel, die daarvoor soms als slagwerk, soms als een heel orkest, en soms gewoon als een piano zal klinken.

Met de komst van het Onderhorst-kabinetorgel en het Nieuwe Barokorgel staan onze oren af en toe ook een beetje richting de barok. Op 10 november staat hét studie-instrument van organisten in de 17de en 18de eeuw centraal: Menno van Delft bespeelt dan een pedaalclavichord. De prachtig buigzame en altijd zeer zachte klank maakt het perfect geschikt voor de serie FoyerConcerten. Ook op 17 november klinkt Bach: Sinfonia's, met organist/pianist Laurens de Man en een strijkkwartet. Net zo barok, net zo dynamisch en toch ook eigentijds zal het concert op 13 oktober zijn. Vincent van Amsterdam speelt dan Bachs Goldbergvariaties op accordeon. En verder? In ieder geval prachtige vocale muziek (Studium Chorale komt langs op 8 oktober), aandacht voor het harmonium (Bert Mooiman met leden van het Concertgebouworkest op 28 oktober), dans (Aart Bergwerff presenteert op 29 oktober de nieuwe orgelpark-cd) – als altijd te veel om hier op te noemen.

Spreekt ons kleurrijke aanbod en onze missie u aan? We nodigen u van harte uit GastVriend van het Orgelpark te worden. U bent dan een seizoen lang welkom bij alle evenementen zonder dat u ook maar één toegangskaart hoeft aan te schaffen. U betaalt daarvoor slechts € 70,-. Bent u slechts incidenteel in de gelegenheid onze concerten te bezoeken en wilt u ons evengoed graag steunen, dan kunt u voor € 40,- Vriend van het Orgelpark worden. U mag dit bedrag bij uw belastingaangifte aftrekken van uw belastbaar inkomen.

Achterin deze *Timbres* staat hoe u GastVriend of Vriend kunt worden. Daar staat ook hoe u concertkaarten kunt reserveren, hoe u het Orgelpark kunt bereiken en waar u kunt parkeren. Wij hopen u binnenkort te mogen begroeten!

Johan Luijmes, artistiek leider

Inhoud

Agenda

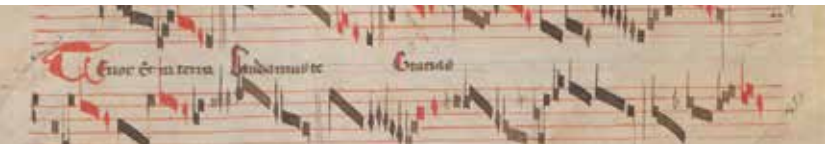
Concerten, festivals, symposia...

- 4 Alles op een rij
Wat is er wanneer te doen in het Orgelpark?

Mixtuur

Nieuws en achtergronden bij de concerten

- 8 Reinier van Houdt bespeelt de akoestische synthesizer van John Cage
‘Creatief luisteren is essentieel voor musiceren’
- 12 ‘De werking van muziek gaat dwars door alles heen’
Peppie Wiersma en Steve Reichs *Music for 18 Musicians*
- 16 Dirk Luijmes ontdekt harmoniummuziek van Brahms
‘Van Brahms krijg ik nog steeds een brok in mijn keel’
- 20 Zonder compromissen opgaan in de muziek
Vincent van Amsterdam speelt Bach op accordeon
- 26 ‘Dit moet ook op een orgel te realiseren zijn!’
Aart Bergwerff speelt tango’s
- 30 ‘Men houdt meer van uw gebreken dan van uw kwaliteiten...’
Herwaardering van Alfred Lefébure-Wely
- 34 Maarten Luther in het Orgelpark
Maria’s lofzang, ‘verduist en uitgelegd’
- 38 De poëet onder de Nederlandse jazzpianisten
Jeroen van Vliet: ‘Waar compositie ophoudt en improvisatie begint - daar gebeurt het!’
- 42 Het Nieuwe Barokorgel verrijst
Najaar 2017: bouw-, schilder- en intonatie-werkzaamheden
- 46 Een frisse nieuwe website
Het Orgelpark online

- 48 Dagboek Orgelpark
Het Orgelpark als werkplaats

Palet

Gemengde berichten van het Orgelpark

- 50 Eliane Fankhauser en ‘vroegste’ Nederlandse polyfonie
Colloquium
- 52 GastVriend Bert van Leeuwen
‘Niets anders dan een paar honderd fluiten bij elkaar’
- 54 Hoe werkt dat?
Registreren (deel 3)

Lezersservice

Informatie voor Gasten en (Gast)Vrienden

- 56 Het Orgelpark
Een podium met een missie
- 58 Concerten, muziekweekenden, cursussen...
Hoe duur is een kaartje en waar bestel ik dat?
- 60 Vooruitblik
Het Orgelpark in het voorjaar van 2018
- 62 Wetenschap in het Orgelpark
Kennisprogramma, Research Program en Orgelkunde
- 64 Colofon
Adressen, auteurs, fotografen en copyright

Wat is er te doen in het Orgelpark?

Concertprogramma tot en met december 2017

26

16

38

Zaterdag 30 september 20.15 uur

€ 20/12,50

MIN OF MEER MINIMAL
STEVE REICH: MUSIC FOR
18 MUSICIANS
Ensemble LUDWIG

Het Orgelparkseizoen wordt geopend met de hallucinerende compositie *Music for 18 Musicians* van Steve Reich (1936). Ensemble Ludwig zorgt voor een bijzondere bezetting met toetsinstrumenten, slagwerk, stemmen en blazers.

Zondag 1 oktober 14.15 uur

€ 15,00/9,00

MIN OF MEER MINIMAL
SIMEON TEN HOLT:
CANTO OSTINATO
Aart Bergwerff, orgel
Jeroen van Veen, piano

Met *Canto Ostinato* beleefde de Nederlandse componist Simeon ten Holt (1923-2012) zijn doorbraak. *Canto* behoort tot de meest gespeelde Nederlandse composities. Doordat Ten Holt veel vrijheid geeft aan de spelers is elke uitvoering telkens verrassend anders. Ook de bezetting van *Canto* varieert. Vanmiddag hoort u de combinatie orgel-piano.

Vrijdag 6 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

TOETSEN DUO:
LIEVONEN & VEINBERG
Ere Lievonon en Anne Veinberg,
toetsen

De serie concerten op de vrijdagmiddag wordt dit najaar vanwege werkzaamheden aan het Nieuwe Barokorgel in de zaal in de foyer gepresenteerd. Toetsenisten Lievonon en Veinberg presenteren hun programma *Keyboard Extravaganza*. U hoort klassieke en hedendaagse muziek in verschillende combinaties van het Mustel-harmonium, de Erard-vleugel, het klavecimbel, het kistorgel en een toy piano.

Zaterdag 7 oktober 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ORGEL & ELEKTRONICA:
LINE MANAGEMENT
Michael Bonaventure, orgels
Felipe Ignacio Noriega, live coding
Yung-Tuan Ku, percussie
Robert van Heumen,
laptop-instrument

Componist Robert van Heumen maakt composities waarin elektronische componenten worden gecombineerd met de MIDI-mogelijkheden van het Sauer-orgel en The Busy Drone. Het programma wordt gecomponeerd met improvisaties en werken van Luiz Yudo, Michael Bonaventure en René Baptiste Huysmans.

Zondag 8 oktober 14.15 uur

€ 20,00/12,50

VOCAL: SCHEPPINGSVERHALEN
Studium Chorale o.l.v. Hans
Leenders
Maria de Moel, mezzosopraan
Stefan Gerritsen, gitaar
Marcel Verheggen, orgel

Kamerkoor Studium Chorale is met artistiek leider en dirigent Hans Leenders een graag geziene gast in het Orgelpark. Componist Roderik de Man is eveneens geen onbekende voor ons. Opnieuw klinkt er een recent werk van de Amsterdamse componist, geschreven voor gitaar en koor op teksten van Wislawa Szymborska. Het programma bestaat verder uit werken waarin het scheppingsverhaal en alle wonderen van de natuur worden bezongen. Copland verklankt het scheppingsverhaal volgens Genesis. Dvořák en Eben bezingen de schepping en de natuur geïnspireerd door hun eigen landschap.

Vrijdag 13 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

ACCORDEON: GOLDBERGVARIATIES
Vincent van Amsterdam, accordeon

Vincent van Amsterdam is dan wel jong, maar nauwelijks meer een aanstormend talent te noemen. Hij won al meerdere prestigieuze concoursen en vestigde zich daarmee in de top van het Nederlands muziekleven. De accordeonist gaat de uitdaging aan om Bachs *Goldbergvariaties* op accordeon te vertolken. Bachs toelichting bij het meesterwerk uit 1714 luidt: ‘Klavieroefening, bestaande uit een ARIA met verscheidene veranderingen voor klavecimbel met twee manualen, gecomponeerd voor de liefhebbers ter verstrooiing van hun gemoed.’

Zaterdag 14 oktober 20.15 uur

€ 20,00/12,50

KOOR & ORKEST:
FAURÉ EN POULENC
Marc Korovic, dirigent
Olivier Penin, orgel
Haags Kamerorkest
Koren van de Academy of
Vocal Arts

De Haagse Academy of Vocal Arts produceerde een concert met twee hoogtepunten uit de Franse muziek: het *Requiem* van Fauré en het *Concert voor orgel, strijkers en pauken* van Poulenc. De titel van het programma, *Ici Paris*, verwijst ook naar de medewerking van Olivier Penin, organist van de Sainte-Clotilde in Parijs, waar ooit César Franck organist was.

Vrijdag 20 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

TOETSINSTRUMENTEN, VIOOL
& ELEKTRONICA
Panos Iliopoulos, toetsinstru-
menten
Zoé Pouri, viool

Het duo Vita Brevis presenteert een programma waarin oude en nieuwe muziek voor viool en klavecimbel elkaar afwisselen. Iliopoulos, die tevens actief is als componist, experimenteert daarbij met toevoegingen van elektronica.

Zaterdag 21 oktober 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ORGEL & PIANO: GYÖRGY LIGETI
Gerrie Meijers, orgel
Ralph van Raat, piano

György Ligeti (1923-2006) staat vanavond centraal. Ralph van Raat maakte een keuze uit de piano-etudes van de Hongaarse componist; Gerrie Meijers speelt de twee orgel-etudes en het iconische orgelwerk *Volumina*.

Vrijdag 27 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

DUO HARMONIUM & PIANO:
FRANSE ROMANTIEK
Jérôme Granjon, piano
Emmanuel Pélaprat, harmonium

Het Franse duo Granjon Pélaprat reconstrueerde een sonate van Lefébure-Wely voor piano en harmonium. Naast herontdekte muziek voor deze in de 19de eeuw gebruikelijke combinatie speelt het duo ook de zes duo's van Saint-Saëns.

Zaterdag 28 oktober 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ENSEMBLE & ORGEL: WIDOR
Thies Roorda, fluit
Olivier Patey, klarinet
Alessandro Soccorsi, piano
Bert Mooiman, harmonium en orgel
Junko Naito, viool
Benedikt Enzler, cello

Charles-Marie Widor (1844-1937) schreef naast zijn imposante orgeloeuvre ook ensemblestukken. (Oud)leden van het Koninklijk Concertgebouworkest maakten een cd waarin die kant van de Franse componist wordt belicht. Naast werken voor fluit en piano hoort u de serenade voor fluit, viool, cello, piano en harmonium.

Zondag 29 oktober 14.15 uur

€ 15,00/9,00

ORGELSOLO: TANGO'S
Aart Bergwerff, orgel
Gerrie de Vries, sopraan
Tangoduo Carlos y Mirella, dans

Het Orgelpark produceert cd's onder haar eigen label Orgelparkrecords. Aart Bergwerff maakte een cd met originele en gearrangeerde tango's voor orgel. Het professionele tangopaar Carlos y Mirella danst op muziek van onder anderen Astor Piazzolla en Klaas de Vries.

Vrijdag 3 november 13.13 uur

€ 15,00/9,00

GEPREPAREERDE PIANO: CAGE
Reinier van Houdt, piano

John Cage (1912-1992) schreef zijn *Sonatas and Interludes* na zijn kennismaking met de Indiase muziek en filosofie. Cage vergeleek het componeren van de *Sonatas* met het vinden van schelpen op het strand. Reinier van Houdt prepareert onze Erard-vleugel met houtjes en schroefjes conform de aanwijzingen in de partituur.

Zaterdag 4 november 14.15 uur

Toegang gratis

COLLOQUIUM: FRAGMENTMUZIEK
Eliane Fankhauser, lezing
Ensemble Diskantores
Niels Berentsen, dirigent
Jacques Meegens, orgel

In Nederland zijn maar een paar losse bladzijden met meerstemmige muziek uit de late middeleeuwen bewaard gebleven. Meestal zijn ze ‘gered’ doordat ze als materiaal voor schutbladen bij het inbinden van nieuwe boeken werden gebruikt. Door de eeuwen heen zijn deze fragmenten beschadigd geraakt, verknipt, zelfs deels verloren gegaan. Eliane Fankhauser doet aan de Universiteit Utrecht promotie-onderzoek naar deze fragmenten. Ze restaureert ze met de nieuwste digitale technieken en probeert ze te completeren. Vanmiddag vertelt ze over de spectaculaire vondsten die ze daarbij doet, hoe ze precies te werk gaat, en wat ze daarbij leert over de 14de-eeuwse muziekcultuur in ons land. Vocaal ensemble Diskantores brengt de resultaten tot leven met ruim een uur muziek – waarbij ook het Van Straten-orgel tot klinken komt.

Zaterdag 4 november 20.15 uur

€ 15,00/9,00

VAN STRATEN-ORGEL
Wim Diepenhorst, orgel

Wim Diepenhorst laat het Van Straten-orgel horen in improvisaties en middeleeuwse composities.

12

Zondag 5 november 14.15 uur

€ 20,00/12,50

VOCAAL: 500 JAAR LUTHER

Consensus Vocalis

Parnassus Ensemble

Vocale solisten

Klaas Stok, dirigent

In protestantse kringen wordt dit jaar herdacht dat Luther 500 jaar geleden zijn be-roemde 95 stellingen op de deur van de kerk in Wittenberg gespijkerd zou hebben. Deze herdenking is aanleiding voor het concert van vanmiddag. U hoort van Johann Sebas-tian Bach de cantates *Ein feste Burg ist unser Gott*, *Lobe den Herrn* en zijn *Magnificat*.

Vrijdag 10 november 13.13 uur

€ 15,00/9,00

PEDAALCLAVICHORD

Menno van Delft, pedaalclavichord

Specialist Van Delft bespeelt het zachtste toetsinstrument dat we in de Westerse muziekwereld kennen. Het clavichord ontwikkelde zich al in de 15de eeuw tot een belangrijk leer- en studie-instrument voor organisten. Vanaf eind 17de eeuw werden voor het eerst ongebonden clavichorden gebouwd (iedere toets heeft dan zijn eigen snaren) en de instrumenten werden ook aanzienlijk groter. Toetsenisten ontwik-kelden een bijzondere voorliefde voor het intieme, buigzame en expressieve karakter van het clavichord; er ontstond een specifiek repertoire. Met de opkomst van luidere toetsinstrumenten zoals de (forte)piano raakte het clavichord een beetje buiten beeld. Van Delft doet er met het Clavichord- genootschap alles aan om het instrument weer concertant te laten klinken. Hij brengt een programma met 17de- en 18de-eeuwse klaviermuziek.

52

Vrijdag 17 november 13.13 uur

€ 15,00/9,00

KISTORDEL, PIANO & STRIJKERS:

BACH

Ruñā 't Hart, viool

Koen Stapert, viool

Elisa Karen Tavenier, altviool

Irene Kok, cello

Laurens de Man, orgel en piano

Sinfonia's uit cantates en klavecimbel- concerten van Johann Sebastian Bach, bewerkt voor de combinatie van klein orgel of piano en strijkers.

Zondag 19 november 14.15 uur

€ 20,00/12,50

VOCAAL, KOOR & ENSEMBLE:

GULZILVRIG

Iris Gruber, saxofoons

Elske te Lindert, sopraan

Marije Toenink, cello

Līga Vilmane, orgel

Vocaal ensemble Exicon

Vocaal ensemble Exicon en de musici van ensemble Il Canto di Rame brengen een programma met de intrigerende titel *Gulzilvrīg*. Gedichten van onder anderen Marie Boddaert en Paul van Ostaijen vorm- den het uitgangspunt voor de composities van Daan Manneke en Sylvia Maessen.

Vrijdag 24 november 13.13 uur

€ 15,00/9,00

JAZZ: VAN VLIET & VERHOEVEN

Jeroen van Vliet, toetsen

Frans Verhoeven, contrabas

Eigen composities en improvisaties vormen de ingrediënten voor een middagconcert door de muzikale geestverwanten Van Vliet en Verhoeven.

34

Zaterdag 25 november 20.15 uur

€ 15,00/9,00

DUO ORGEL & PIANO: PREMIÈRE

Ben van Oosten, orgel

Ellen Corver, piano

Er bestaat niet veel muziek voor de combinatie orgel en piano. Reden om Roel van Oosten een compositieopdracht te geven. Naast de première van zijn nieuwe compositie hoort u werken van onder anderen Dupré en Langlais.

Vrijdag 1 december 13.13 uur

€ 15,00/9,00

DUO HARMONIUM & PIANO:

DUITSE ROMANTIEK

Dirk Luijmes, harmonium

Ellen Corver, piano

Brahms op het harmonium? Ja! Van de bekende componist bleven unieke harmo- niumnoten bewaard, waarbij Dirk Luijmes onlangs de verloren gegane pianopartij reconstrueerde. In archieven vond hij bovendien andere vergeten werken uit de Duitse romantiek. Samen met Ellen Corver blaast hij al even opmerkelijke stukken van Carl Czerny en Friedrich Wieck - de schoon- vader van Robert Schumann - nieuw leven in.

Zaterdag 2 december 14.15 uur

Toegang gratis

COLLOQUIUM: HET NIEUWE

BAROKORGEL

Hans Fidom, inleiding

Munetaka Yokota, demonstratie

In november begint de Japanse orgelmaker Munetaka Yokota aan de intonatie van het Nieuwe Barokorgel, samen met zijn assis- tent Mariya Kato. Vandaag staat het orgel fris geschilderd in volle glorie op zijn balkon. Hans Fidom vertelt over de stand van zaken, kijkt terug en vooruit, en gaat samen met Yokota en Kato in op het klankconcept van het instrument. De twee orgelmakers zullen

16

demonstreren wat intonatie eigenlijk is, en laten veel voorbeelden horen. De Engelse bijdragen van Yokota en Kato zullen in het Nederlands worden vertaald.

Zondag 3 december 14.15 uur

€ 15,00/9,00

WERELDMUZIEK:

REMBRANDT FRERICHS TRIO

Rembrandt Frerichs, toetsen

Tony Overwater, bas

Vinsent Planjer, percussie

Hossein Alizadeh, tar

Het Rembrandt Frerichs Trio heeft een bij- zondere voorliefde voor samenwerking met niet-westerse musici. Het trio musicceert vanavond samen met Hossein Alizadeh, de Iraanse grootmeester op de tar, een tokkelinstrument.

Zaterdag 9 december 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ORGEL & VOCAAL: IMPROVISATIE

Geerten Liefthing, orgel

Monica Akihary, stem

Het Orgelpark nodigt de winnaar van de laatste editie van het Internationaal Improvisatieconcours te Haarlem uit om in Amsterdam te komen musiceren: Geerten Liefthing. Hij musicceert samen met vocaliste Monica Akihary.

Zondag 10 december 14.15 uur

€ 20,00/12,50

VOCAAL: I'VE HEARD AN ORGAN

TALK

Utrechtse Studentencantorij

o.l.v. Fokko Oldenhuis

Dorien Schouten, orgel

Onder het intrigerende motto *I've heard an organ talk* presenteert de Utrechtse Studentencantorij zich voor het eerst in het Orgelpark. Het kamerkoor wordt begeleid door organist Dorien Schouten in werken van onder anderen Benjamin Britten, Gerald Finzi en Wiliam Walton.

20

KERSTTIJD

Vrijdag 15 december 20.15 uur

€ 15,00/9,00

MESSIAEN: VINGT REGARDS

Ralph van Raat, piano

Het Orgelpark organiseert drie concerten in de kersttijd. Het drieluik wordt geopend door meesterpianist Ralph van Raat met de imposante *Vingt Regards sur l'enfant-Jésus* van Olivier Messiaen (1908-1992).

Zaterdag 16 december 20.15 uur

€ 15,00/9,00

MESSIAEN: LA NATIVITÉ

DU SEIGNEUR

Theo Jellema, orgel

De uitvoering van Messiaens negen meditatie over de geboorte van Christus behoort inmiddels tot de Orgelparktraditie in de kersttijd.

Olivier Messiaen staat centraal in de Kersttijd in het Orgelpark.

Zondag 17 december 14.15 en

17.00 uur

€ 20,00/12,50

VOCAAL: A CEREMONY OF CAROLS

Nieuw Vocaal Amsterdam

o.l.v. Eline Welle

Matthias Havinga, orgel en piano

Miriam Overlach, harp

Het drieluik rond kerst wordt besloten met een tweetal concerten met in ieder geval Benjamin Britten's klassieker *A Ceremony of Carols*.

‘CREATIEF LUISTEREN IS ESSENTIEEL
VOOR MUSICEREN’

Reinier van Houdt bespeelt de akoestische synthesizer van John Cage

In 1948 voltooide John Cage zijn *Sonatas and Interludes* voor ‘geprepareerde piano’. Hij had daarbij een gewone vleugel op het oog, maar het blijkt dat de muziek ook prachtig ‘werkt’ op de Erard-vleugel van het Orgelpark. Op vrijdagmiddag 3 november speelt Reinier van Houdt de *Sonatas and Interludes* muziek in het FoyerConcert om 13.13 uur. René van Peer sprak hem tijdens de voorbereidingen.

‘Er is een groot verschil tussen een Erard-vleugel en een Steinway,’ zegt pianist Reinier van Houdt. ‘De snaren van een Erard kruisen elkaar niet en staan loodrecht op het toetsenbord. De spanning op de snaren is lager, en de windingen om de bassnaren zijn dunner. In akkoorden blijven de tonen individueel hoorbaar, terwijl ze op een Steinway samenvloeien tot één geheel. Bij een Erard zijn de boven-tonen geprononceerder. Het instrument klinkt helderder.’

DIEPDONKERE GONG

John Cage schreef zijn *Sonatas and Interludes* voor een moderne vleugel. In het woord vooraf bij de partituur noteerde hij heel precies hoe die diende te worden ‘voorbereid’: tussen specifieke snaren wilde hij schroefjes, boutjes, stukjes rubber en plastic geklemd hebben. Om te horen wat het effect is bij de Erard-vleugel heeft Reinier van Houdt er een aantal meegenomen – en het resultaat is spectaculair. In het middenregister verschijnt naast de grondtoon een waaier aan boven-tonen. Die blijven ijl en doorschijnend boven de Erard hangen wanneer hij de schroef wat verder naar achteren schuift, totdat een kwint krachtig op de voorgrond treedt. In de bassen zijn de effecten nog sterker. De snaren gonzen en brommen met een bronzen timbre. De ene roept het klankbeeld op van klokgelui, een andere doet denken aan een diepdonkere gong.

KAIKHOSRU SHAPURJI SORABJI

‘De Erard leent zich uitstekend voor dit stuk,’ zegt Van Houdt, nadat hij nauwgezet een aantal preparaties heeft uitgeprobeerd. ‘Maar je kunt de instructies van Cage niet letterlijk uitvoeren. Instrumenten van hetzelfde merk kunnen al van elkaar verschillen in de effecten die preparaties hebben. De gonzende bassen van deze Erard worden bij een Steinway weggemoffeld. Bij de Erard zijn de snaren bovendien minder strak gespannen, en zitten ze verder van elkaar. Een bout die tussen de bassnaren van een Steinway blijft zitten, kukelt in een Erard onherroepelijk om. Ik moet dus dikkere, kortere bouten hebben.’ Het uitzoeken van de beste manier om de preparaties in de Erard te plaatsen is een karwei waar Van Houdt zich vol overgave en concentratie op stort. Het sluit aan bij zijn belangstelling voor klanken die doorgaans uit muziek geweerd worden, en voor muziek die meer aandacht verdient dan ze krijgt. Zijn loopbaan wordt gekenmerkt door uitzonderlijke, vaak tijdrovende projecten. Nadat hij zijn studie aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag had afgerond, trad hij op met de complete pianosuites van Giacinto Scelsi. Later werkte hij vier jaar aan het ontcijferen en instuderen van *Piano Symphony 4* van de

excentrieke Britse componist Kaikhosru Shapurji Sorabji, een monumentale partituur van ruim tweehonderdvijftig pagina’s, geschreven in een moeilijk te lezen hand. Hij bracht het in 2003 in première.

ROBERT ASHLEY

Toen Robert Ashley in 2004 composer-in-residence was van het Haagse conservatorium, speelde Van Houdt een aantal vroege composities van diens hand. Daaronder de *Piano Sonata* met de fantastische ondertitel ‘Christoffel Columbus steekt over naar de Nieuwe Wereld in de schepen Niña, Pinta en Santa Maria, aan de hand van niets anders dan rekenwerk en een grof astrolabium.’ In deze pianosonate lijken drie vleugels als de schepjes van de ontdekkingsreiziger in formatie de zaal in te willen zeilen, de Niña en de Pinta als muzikale schaduwen links en rechts achter de Santa Maria. Met ensemble MAE (dat in zijn huidige incarnatie MAZE heet, en Yannis Kyriakides en Anne La Berge als leden telt) nam Reinier van Houdt *Tap Dancing in the Sand* op, een verzameling oudere werken van Ashley en stukken die de componist speciaal voor het ensemble schreef. Sindsdien heeft Van Houdt twee van diens vroege conceptuele werken op zijn repertoire gezet, die als onuitvoerbaar golden. In *The Entrance* stapelt hij muntjes op de toetsen van een keyboard in een systematische volgorde die Ashley uitgedacht heeft. Het resultaat is een langzaam veranderend complex van samenklanken, feitelijk een vroeg drone-stuk. *Maneuvers for Small Hands* is een uitgebreide set instructies voor activiteiten aan, rond en in een vleugel. Daarvan is een aantal raadselachtig, met name de opdracht om geluiden buiten de piano te laten klinken. Van Houdt heeft zelf oplossingen moeten bedenken om die opdrachten te kunnen uitvoeren. Het is een performance waarin hij zich vrijwel constant moet verplaatsen.

NIET EXACT

John Cage uitvoeren in het Orgelpark past al met al perfect bij Van Houdts fascinatie voor muziek die zich onttrekt aan gangbare notatie. Klank, timing, ruimte, lichamelijkheid, geheugen, ruis, de omgeving – het zijn allemaal elementen die niet exact voor te schrijven zijn. Muziek waar hij als uitvoerder een bepalende hand in heeft, indien mogelijk in samenspraak met de componist, heeft dan ook zijn voorkeur. Zo heeft hij met Francisco López, elektronisch componist en opnamer van omgevingsgeluiden, een cd opgenomen waarop zijn pianospel en elektronische muziek van López gespiegeld worden. ‘Daarvoor hebben we vooral in de piano gewerkt met preparaties op de snaren,’ zegt hij. ‘Nu zijn we bezig met het mechaniek. Dat lichten we uit de kast. Wat je hoort is de werking van het mechanisme, het spookachtige geluid van een instrument dat zijn stem kwijt is. We versterken het uit door middel van contactmicrofoons. Het lijkt eenvoudig, maar dat is het beslist niet. De hamers breken snel af, doordat ze niet meer tegengehouden worden. Het resultaat is veel gevarieerder dan je zou verwachten. Je hoort de geluiden van vilt, van

hout, van de wrijving, van de vingers op de toetsen, van het opstoten en terugvallen van de hamers. Het maakt ook groot verschil of je een toets hard of zacht aanslaat, of je dat vooraan doet of verder naar achteren. Elke toets klinkt bovendien anders. Het zal wel even duren voor we het afgerond hebben. Dit is een project van heel lange adem.’

ACTIEF LUISTEREN

Diezelfde aandacht voor nuances in geluid ligt ten grondslag aan de opnamen die Van Houdt met Michael Pisaro maakte voor *The Earth and the Sky*, een set van drie cd’s. Steeds staat actief en creatief luisteren centraal. Het heeft raakvlakken met de muziek die geassocieerd wordt met Wandelweiser, waarmee Van Houdt afgelopen seizoen in het Orgelpark optrad. ‘Terwijl bij Wandelweiser ook alles om luisteren draait,’ legt hij uit, ‘gaat het bij Pisaro vooral over geluid in de ruimte. Volgens hem is er geen objectief beeld te maken van een compositie. Hoe je muziek hoort is sterk afhankelijk van de plaats waar je staat. Hij spreekt over plaatsen in een veld. Niet voor niets heet een van zijn stukken *Fields have ears*. Bij het opnemen hebben we verschil-

lende luistersituaties gecreëerd. Daarin speelde soms de ruimte een rol, soms de directe en de ruimere omgeving. In twee stukken dienden onze hoofden als filter. Voor mij is dat een ideale manier van werken.’

AKOESTISCHE SYNTHESIZER

‘Ik ben geen medium dat de instructies van een “genie” uitvoert,’ vat Reinier van Houdt samen. ‘Ik neem deel aan het compositieproces. Dat geconcentreerde, creatieve luisteren is ook essentieel in het prepareren van de Erard-vleugel voor het stuk van Cage. De klanken die je daarmee tweee brengt zullen overal in de ruimte anders klinken. Eigenlijk is die geprepareerde piano net een akoestische synthesizer met presets. Op dit instrument wordt het een heel nieuw stuk. Dit worden *Sonatas and Interludes* zoals ze nog nooit geklonken hebben.’

De aanwijzingen van John Cage: bij elke toon staat precies of die voorzien moet worden van een stukje rubber, een bout, een schroef of nog ander materiaal.

Auteur

René van Peer is muziekjournalist. Hij is onder meer bekend van VPRO-programma’s als Café Sonore; hij publiceert in kranten, tijdschriften en online, bijvoorbeeld voor Gonzo (circus) en het Canadese magazine Musicworks. Hij schrijft programmatoeelichtingen voor het Muziekgebouw aan ’t IJ en verzorgt inleidingen bij het Holland Festival.

‘De werking van muziek gaat dwars door alles heen’

Peppie Wiersma en Steve Reichs *Music for 18 Musicians*

Dit najaar opent het Orgelpark het Festival Min of meer minimal op 30 september met *Music for 18 Musicians*, een van de beroemdste repetitieve composities die de zoste eeuw heeft opgeleverd. Componist Steve Reich was dikwijls betrokken bij uitvoeringen van zijn meesterwerk, en zo leerde slagwerker Peppie Wiersma hem kennen. Inmiddels is zij artistiek leider van het ensemble dat *Music for 18 Musicians* in het Orgelpark zal uitvoeren. Jacqueline Oskamp sprak met haar over muzikale principes, achtergronden en dromen.

In 2008 maakte slagwerker Peppie Wiersma de ‘ultieme beleving’ mee van Steve Reichs uit 1976 stammende klassieker *Music for 18 Musicians*: in de uitgestrektheid van de Groningse weilanden onder een enorme wolkenlucht. Wiersma was zelf de organisator van dit evenement, de *Nacht van Electra* getiteld, waarbij ook *The Creation* van Haydn klonk, een nieuw stuk van Anke Brouwer voor twee fanfares die elkaar op de rivier tegenkomen, en *Verklärte Nacht* van Schönberg in een boerenschuur.

Nacht van Electra

Een ‘éénachtsfestival’ noemt ze de *Nacht van Electra*, dat ondertussen zijn zesde editie heeft beleefd, en dat het publiek getuige laat zijn van een dialoog tussen het lege, stille landschap van Noordwest-

Groningen en een breed spectrum aan muziek. ‘Achteraf gezien was het best gewaagd op zo’n totaal afgelegen locatie, maar tot onze grote verbazing kwamen er veel mensen op af die van de ene locatie naar de andere wandelden, languit in het gras naar de opkomende maan keken en samen de muziek ondergingen.’

In 1999 besloot Wiersma van Amsterdam naar een dorpje in Groningen te verhuizen en daar rijpte langzaam het plan om de schoonheid van het nachtelijke landschap als decor te nemen voor een multidisciplinair festival. Wiersma: ‘We speelden Reich in de originele versie voor achttien instrumenten, maar omdat je in een weiland moeilijk vier vleugels kunt neerzetten, hebben we toen voor het eerst met elektronische piano’s gewerkt en dat bleek een gelukkige beslissing. De attaque van de elektronische keyboards past goed bij het idioom van Reich. Door anderen is deze oplossing later veelvuldig toegepast, alleen al omdat vier vleugels een enorme kostenpost vormen.’

Music for 18 Musicians tijdens de Nacht van Electra in 2008.

Ensemble Modern

Het was bepaald niet de eerste keer dat Wiersma *Music for 18 Musicians* speelde. ‘Ik ben in de gelukkige omstandigheid geweest dat ik veel bij Ensemble Modern in Frankfurt heb gespeeld. Zij hadden op een gegeven moment *Music for 18 Musicians* op het programma. Reich zelf was daar ook bij betrokken en we hebben er een behoorlijke tijd mee getoerd. Veel voorstellingen. Dat was de eerste keer dat ik het meemaakte.’

Op de vraag hoe het was om de compositie samen met de auteur ervan in te studeren, moet Wiersma een beetje grinniken. ‘Natuurlijk is het fantastisch om met de componist zelf te werken, dicht bij de bron kun je niet komen. Aan de andere kant kom je er dan ook achter dat de componist zelf wellicht niet de optimale uitvoerder van zijn werk is, zoals wel vaker is gebleken in de geschiedenis’. Hoewel *Music for 18 Musicians* niet heel frequent wordt uitgevoerd, is het rond elf

akkoorden opgebouwde stuk uitgegroeid tot een van de klassiekers van de minimal music. ‘Het zit ontzettend goed in elkaar en het vergt de totale inzet van musici én luisteraars.’

LUDWIG

Bij de uitvoering in het Orgelpark speelt Peppie Wiersma zelf niet mee. Ze heeft een geleidelijke ontwikkeling doorgemaakt van musiceren naar artistiek werk achter de schermen. Zo is ze artistiek leider van LUDWIG, dat *Music for 18 Musicians*, als opening van het jaarlijkse Min of meer Minimal Festival in het Orgelpark ten gehore zal brengen. LUDWIG is een muziekcollectief dat in 2011 door zes musici in het leven werd geroepen toen de bezuinigingen een grote bres in het muziekleven dreigden te slaan. Het ensemble treedt op in verschillende gedaanten en met een gevarieerd repertoire. Het ensemble wordt in de muziekwereld wel een ‘kaartenbakorkest’ genoemd

Auteur

Jacqueline Oskamp is muziekpublicist en publiciteitsmedewerker van het Orgelpark.

Steve Reich

'Muziek is zo krachtig dat het niet afhankelijk is van externe factoren, zoals een live optreden, een opname, een goede of slechte uitvoering.'

(de musici worden per project geëngageerd). Wiersma ziet dat als een geuzennaam en benadrukt het specialistische en daarmee kwalitatief hoogstaande karakter van de bezettingen. 'Musici worden alleen gecast voor repertoire waar ze heel goed in zijn. Iedereen heeft specialisaties, en het is heerlijk om musici juist op hun specifieke kracht in te zetten - wij halen het beste in de musici naar boven en dat leidt tot uitvoeringen van hoog niveau.'

Onderzoek

Een van die verrassende kanten van het collectief is het onderzoeksprogramma 'LUDWIG en het brein'. Uitgangspunt is de vraag wat muziek doet met ons bewustzijn, en dan toegespitst op mensen wier hersenen niet goed functioneren, zoals ouderen met dementie, kinderen met autisme of mensen met chronische pijn. Wiersma vertelt dat de musici van LUDWIG in allerlei samenstellingen muziek maken in bijvoorbeeld verzorgingstehuizen. 'Het is ongelooflijk om te zien wat een impact muziek heeft op mensen die door een ziekte of aan-

doening ernstig worden beperkt. Soms zijn dementerende bejaarden niet of nauwelijks in staat nog te communiceren of zelfs te bewegen. Dankzij een methode die in Londen werd ontwikkeld en in Nederland door de Hanzehogeschool Groningen is uitgezet kunnen wij soms toch weer contact maken met deze ouderen. Muziek blijkt bij zo iemand toch iets los te kunnen maken, alsof heel diep in het gevoelsleven iets wordt aangeraakt.' 'Ook blijkt het gebruik van muziek de verzorgers van dementerenden te kunnen ondersteunen. Sommige patiënten hebben veel weerstand tegen het hele ritueel van wassen, tanden poetsen en aankleden. Dat is elke dag weer een bezoeking, zowel voor de persoon zelf als voor het verzorgend personeel. Het blijkt dat muziek dat verzet kan verminderen, omdat de patiënt in een positievere stemming raakt. Dat is natuurlijk een ongelooflijk belangrijk inzicht voor de dagelijkse gang van zaken in een verpleeghuis. LUDWIG is nu ook in gesprek met zorginstellingen om hier een specifieke methode voor te ontwikkelen.'

LUDWIG concerteert onder meer onder leiding van sopraan en dirigent Barbara Hannigan. Op 5 april 2014 won het ensemble daarmee 'De Ovatie', de 'Klassieke Muziekprijs' van de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties.

Sociaal aspect

Ook het sociale aspect van *Music for 18 Musicians* is een van de karakteristieken die de compositie voor Peppie Wiersma zo bijzonder maakt. Steve Reich schreef het stuk in nauwe samenwerking met zijn muzikanten, en dat voel je als je er zelf deel van uitmaakt. 'Het is een stuk dat je zonder dirigent speelt en je moet het samen doen, anders wordt het niks. De musici moeten perfect op elkaar ingespeeld zijn, goed naar elkaar luisteren, en tot het uiterste geconcentreerd – zo niet, dan valt de muziek uit elkaar. De bijzondere flow van het stuk moet voortkomen uit de gezamenlijkheid van de spelers. Als een van hen een fractie te veel ego heeft, kan de hele boel van de rails lopen. Gelukkig hebben we bij LUDWIG stuk voor stuk spelers die precies de vereiste mentaliteit hebben.'

Voor Peppie Wiersma is de live concertervaring niet per definitie zaligmakend. 'In die zin ben ik geen purist. Natuurlijk is het fantastisch om live concerten op het allerhoogste niveau in de allermooiste concertzalen mee te maken, maar de kracht van muziek gaat veel

verder. Soms zit je in de auto en hoor je plotseling via een krakerige verbinding een nummer dat je niet kent van een uitvoerder die je nog nooit eerder hebt gehoord. Toch kan de muziek je dan rechtstreeks in je hart treffen. Muziek is zo krachtig dat het niet afhankelijk is van externe factoren, zoals een live optreden, een opname, een goede of slechte uitvoering. De werking van muziek gaat dwars door alles heen.'

Dirk Luijmes

Dirk Luijmes ontdekt harmoniummuziek van Brahms

‘Van Brahms krijg ik nog steeds een brok in mijn keel’

Geheel per toeval stuitte harmoniumspeler Dirk Luijmes via het internet op een handschrift van Johannes Brahms. Het ging om Brahms’ bewerking van de *Ouverture zu Maximilian Robespierre*, gecomponeerd door Henry Litolff. De bewerking was geschreven voor het harmonium. Luijmes kon zijn geluk niet op, want hij wist niet dat Brahms zich ooit met het instrument had bezighouden. Dit najaar zal Luijmes, vergezeld door pianist Ellen Corver, de bewerking laten horen in het Orgelpark. *Timbres* duikt ter gelegenheid hiervan de geschiedenis in. Wat had Brahms met het harmonium? En waarom heeft hij zo weinig met het instrument gedaan?

Samen met Ludwig van Beethoven en Johann Sebastian Bach behoort hij tot de drie B’s van de klassieke muziek. Het muzikale genie Johannes Brahms, geboren op 7 mei 1833 in een sloppenwijk in Hamburg, gaf al op jonge leeftijd blijk van zijn uitzonderlijke talent. Tot verdriet van zijn vader interesseerde de jonge Johannes zich vooral voor een instrument dat zijn vader nooit zou kunnen betalen: piano. Maar vader Brahms ging overstag en op zevenjarige leeftijd kreeg zijn zoon les van Otto Friedrich Cossel. Drie jaar later speelde Brahms de pianopartij in het pianokwintet opus 16 van Beethoven.

Belangrijke ontmoetingen

Bij het concert was een Amerikaanse impresario aanwezig, die diep onder de indruk was van het wonderkind. Omdat Brahms’ pianoraar vreesde dat dit plan de ontwikkeling van het jonge talent geen goed zou doen, bleef Brahms uiteindelijk in Duitsland. Hij speelde er in kroegen en bordelen populaire muziek om zijn ouders financieel te steunen. Deze amusementsmuziek arrangeerde en componeerde

Brahms voor vierhandig piano – destijds de manier om populaire muziek in de huiskamers te laten horen.

Na een ontmoeting met de Hongaarse violist Eduard Reményi in 1850 ging het gestaag opwaarts met Brahms’ carrière. Via Reményi ontmoette Brahms Robert Schumann en diens vrouw Clara. Dit stel zou een grote rol gaan spelen in het leven van de componist – als voorbeelden, als inspiratiebronnen en als vrienden. Nadat Schumann in 1857 stierf, bleef Brahms nauw bevriend met Clara.

Perfectionisme

Brahms dirigeerde veel orkesten en koren. Pas op zijn drieënveertigste durfde hij zich aan een symfonie te wagen. De reden zou kunnen zijn dat zijneerbied voor Beethoven groot was. Toch pakten zijn

Auteur

Bente Schreurs (1994) studeert Journalistiek & Nieuwe Media aan Universiteit Leiden.

De voorzijde van de partituur van de *Overture* bij Robert Griepenkerls treurspel over Maximilien Robespierre uit 1849. Aanvankelijk heette Litolffs compositie *Le Dernier Jour de la Terreur*. Litolff componeerde eveneens een *overture* bij Die Girondisten, eveneens van Griepenkerl, en eveneens met de Franse Revolutie als onderwerp. Beide *ouvertures* dateren van vlak na 1850; Griepenkerl had zich laten inspireren door de revolutie van 1848.

pogingen goed uit: zijn eerste *Symfonie* kreeg de bijnaam ‘Beethovens Tiende’ en ook Brahms’ latere symfonieën werden geprezen. Andere beroemde werken zijn de *Hongaarse Dansen*, waar liefde voor volksliederen in doorklinkt, en *Ein Deutsches Requiem*. Ondanks deze successen bleef Brahms steeds kritisch op zijn eigen werk; hij heeft veel weggegooid. Toch is er, naast zijn standaardrepertoire, ook het nodige bewaard gebleven. Bijvoorbeeld het werk dat harmoniumspecialist Dirk Luijmes in een uithoek van het internet vond: een bewerking van Henry Litolffs *Overture* zu *Maximilian Robespierre*.

Detectivewerk

Luijmes was bezig met het samenstellen van de vierdelige cd-box *Harmoniumatlas*, toen hij toevallig uitkwam bij het handschrift van Brahms. Voor de cd-box verzamelde hij werk van onder anderen Georges Bizet en Franz Liszt. Naar Brahms was hij niet eens zozeer op zoek. Via een Amerikaanse online bibliotheek kwam hij terecht bij Brahms’ bewerking van de *Overture*. Dat stuk was oorspronkelijk in een orkestversie gecomponeerd door Henry Litolff, een 19de-eeuwse Duitse uitgever en componist. De *overture* was geschreven bij het toneelstuk *Maximilian Robespierre*, geschreven door Robert Griepenkerl, over de Franse staatsman. Tijdens het Schrikbewind in de Franse Revolutie was deze brute heerser verantwoordelijk voor veel guillotine-slachtoffers. Met de bewerking van Brahms voor harmonium en piano kon Luijmes in eerste instantie niet veel. De pianopartij was namelijk verloren gegaan. Luijmes kwam er echter achter dat die pianopartij gebaseerd is op een klavierbewerking voor vier handen, die een collega van Brahms destijds had gemaakt. Na een grondige speurtocht op het web vond Luijmes deze partij bij een Deens antiquariaat. Daarmee ging hij aan

de slag: de partij moest van vier naar twee handen teruggebracht worden en de harmoniumpartij moest er worden uitgezeefd. ‘Dat was ontzettend leuk werk,’ vertelt Luijmes. ‘Je voelt je een soort detective. Je hebt de vierhandige pianopartij, Brahms’ harmoniumnoten en als reserve ook nog de orkestpartij van Litolff als bronnen. Daar moet je een nieuw geheel van maken.’

Gebrek aan instrumenten en spelers

Op jonge leeftijd was Luijmes al een groot fan van Johannes Brahms. ‘Waar veel jongeren op hun vijftiende een bepaald popnummer horen dat gevoelens oproept, had ik dat bij Brahms. Als ik nu een werk als *Ein Deutsches Requiem* hoor, krijg ik nog steeds een brok in mijn keel.’ Het waren vooral de symfonieën die Luijmes grijsgedraaid heeft. Zelf heeft hij orgel, klavecimbel en musicologie gestudeerd. Brahms heeft weliswaar een aantal orgelwerken geschreven, zoals de *Elf Choralvorspiele*, maar verder liet hij het orgel grotendeels links liggen.

Expressief instrument

Het harmonium wordt nogal eens gezien als een suf instrument. Ten onrechte, vindt Luijmes. ‘Een goed harmonium is een *orgue expressif*. Daar kun je dynamisch op spelen, de tonen laten groeien en afnemen. Het is een kleurrijk instrument, typisch voor de Romantiek, omdat een muzikant de emoties veel meer kan laten spreken dan op een orgel, dat een stuk objectiever is.’ Luijmes vindt het dan ook vreemd dat het harmonium vaak in de orgelhoek gezet wordt – het is gewoon een ander type instrument en lijkt meer op een accordeon dan op een orgel. Als Brahms een goede harmoniumspeler was tegengekomen, had hij wellicht meer voor het instrument geschreven, denkt Luijmes. ‘Toen Brahms aan het eind van zijn leven wilde stoppen met componeren,

kwam hij een klarinettist tegen. Die vond hij zo mooi spelen dat hij toch nog klarinetmuziek componeerde. Zulke geweldige muziek was nooit ontstaan als Brahms de klarinettist niet toevallig een keer had ontmoet.’

Overture

Dat de *Overture* uiteindelijk een stuk voor harmonium en piano is geworden, kan Luijmes wel verklaren. ‘Dat soort bewerkingen waren er meer in die tijd,’ zegt hij, ‘en daarnaast zaten er veel blazers in het oorspronkelijke orkeststuk. Terwijl je de blazersklanken op een piano moeilijk kan imiteren, kun je ze op een harmonium gemakkelijker realiseren. Brahms was waarschijnlijk onder de indruk van het Beethoviaanse trekje in de muziek.’ Hoe het stuk precies gaat klinken dat Luijmes dit najaar samen met pianiste Ellen Corver opvoert, weet de harmoniumspeler zelf ook nog niet, omdat hij nog schaaft aan de

pianopartij. Hij heeft zichzelf in ieder geval opgelegd niets te veranderen aan de noten van Brahms. Luijmes: ‘Soms denk ik wel: waarom heeft hij dat melodietje niet in harmonium gedaan? Maar als ik daar aan iets zou veranderen, wordt het meer mijn bewerking dan die van Brahms. En dat is niet de bedoeling.’

DIRK LIJMES IS HARMONIUMSPELER EN LAAT COMONISTEN VOOR ZIJN INSTRUMENT SCHRIJVEN. HIJ WON PRIJZEN BIJ (INTER-)NATIONALE ORGELWEDSTRIJDEN, TRAD OP MET VOORAANSTAANDE ENSEMBLES EN SPEELDE IN GROTE ZALEN WERELDWIJD, VAN HET CONCERTGEBOUW IN AMSTERDAM TOT CARNEGIE HALL IN NEW YORK. NAAST ZIJN WERK ALS HARMONIUMSPELER, ORGANIST EN KLAVECINIST, IS HIJ MUSICOLOOG, ARTISTIEK LEIDER VAN STICHTING LONGEN & TONGEN EN WERKT HIJ ALS TEKSTSCHRIJVER.

Robespierre meende dat atheïsme niet paste bij het volk en ontwierp eigenhandig een nieuwe godsdienst. Met succes: op 8 juni 1794 vond in Parijs het ‘Fête de l’Etre suprême’ plaats, een ‘feest van het opperwezen’, waarbij Robespierre een hoofdrol speelde. Ruim een maand later stierf hij onder de door hemzelf zo ruimschoots toegepaste guillotine.

Zonder compromissen opgaan in de muziek

Vincent van Amsterdam speelt Bach op accordeon

Slechts ambitieuze en gedreven musici wagen zich eraan.

Voor Vincent van Amsterdam is de tijd rijp: als eerste Nederlandse accordeonist vertolkt hij op 13 oktober in het Orgelpark de volledige Goldbergvariaties.

Auteur

Tijdens vier jaar zwerven over de wereld gaf Jolanda Breur duikles in verre oorden, begeleidde groepsreizen op verschillende continenten, studeerde cultuurwetenschappen en schreef een reisgids. Dat laatste gaf de doorslag: leven van de pen wilde ze. Na de opleiding Journalistiek voor Academics trad zij in dienst van dagblad *Trouw*. Inmiddels schrijft ze als zelfstandig journalist ook voor andere media, vooral over zingeving en levensbeschouwing.

‘Pielen op een accordeon’ deed Vincent van Amsterdam al toen hij vier was. Op een kleintje dan, vertelt hij lachend. Opgroeien bij een afgestudeerde accordeonist hielp. Zijn vader Evert, inmiddels dertig jaar werkzaam op de Haarlemse muziekschool, onderwees hem tot zijn achttiende. ‘Voor mij was het vanzelfsprekend. Ik hoorde mijn vader iedere dag spelen en vanaf mijn zesde deed ik dat ook, dagelijks een uurtje. Ik begon toen ook wekelijks te oefenen in het accordeonorkest van de muziekschool.’ Professional worden was geen doel, benadrukt de jonge accordeonist. ‘Maar zodra ik daartoe alsnog besloot, zette mijn vader wel een tandje bij in de begeleiding.’

Slapeloosheid

Uit zijn tas trekt hij de partituur van Bachs Goldbergvariaties die hij in het Orgelpark voor het eerst ten gehore zal brengen. Het verhaal gaat dat Bach dit meesterwerk voor klavecimbel schreef in opdracht van de Russische diplomaat Graaf von Keyserlingk. Die deed geen oog

dicht en wilde zich ermee in slaap laten spelen door hofklavecijnist Johann Gottlieb Goldberg. Onder meer violisten, pianisten, cellisten en gitaristen hebben de compositie sindsdien ter hand genomen. Ook accordeonisten werkten zich door de aria en haar dertig variaties heen, maar volgens Van Amsterdam nog geen Nederlander. ‘Het is geweldige muziek. Bach is, net als Scarlatti, sowieso basisliteratuur voor accordeonisten. Alle groten hebben de Goldbergvariaties uitgevoerd en zo’n tachtig procent daarvan is opgenomen.’

Klein orkestje

‘De twee toetsenborden werken natuurlijk in ons voordeel. Geen ingewikkelde kruisingen met de handen. Wat klank betreft zitten we tussen strijkinstrumenten, orgel en piano in. Niet gehamerd maar aangeblazen, zodat je net als een strijker een noot kan doorduwen. Samen met de meerstemmigheid lijkt een accordeon soms op een klein orkestje.’

‘Een pianist kan veel doen met de aanslag’, vervolgt Van Amsterdam. ‘Bijvoorbeeld een altstem harder aanslaan om die te laten overheersen. Een accordeonist werkt slechts met één luchtstroom. Dan kun je in de lengte gaan denken om de luisteraar naar die stem toe te trekken. Of je werkt met registratie, dan klinkt de hele linker- of rechterhand harder. Terwijl je soms alleen een top- of onderstem wil benadrukken. Het blijft een leuke puzzel.’

Haarlem

Van Amsterdam bladert door de partituur en blikt naar buiten waar een robuuste muur van de Sint Bavokerk oprijst. Hij is blij sinds twee jaar weer in zijn geboortestad te wonen. ‘Wanneer ik langs het Spaarne hierheen fiets, zie ik dit prachtige bouwwerk opdoemen. Als kind had ik mijn vaste routes naar de muziekschool en het voetbalveld, maar nu ontdek ik de stad pas echt.’ Voor zijn accordeonstudie trok hij negen jaar geleden naar Tilburg. In Nederland kon hij kiezen tussen

de Hogeschool voor de Kunsten daar of in Enschede. Andere opleidingen waren wegbezuinigd. ‘Ik had er een goede tijd en de kleinschaligheid beviel me. In totaal 250 studenten klassiek tegen 200 in één leerjaar aan het Amsterdamse conservatorium. Dat gaf ook vrijheid. Ik kon extra begeleiding krijgen en lessen inkopen buiten de school.’ Zo belandde hij tijdens zijn master voor een half jaar in Moskou. Daar kreeg Van Amsterdam les met bijna honderd andere accordeonstudenten, voornamelijk uit China en de voormalige Sovjet-Unie. Ook reisde hij regelmatig naar Duitsland, voor begeleiding van de Duitse hoogleraar accordeon en kamermuziek Stefan Hussong.

Schietgebedje

‘Bij Hussong volg ik deze zomer in Saarbrücken een masterclass, om de puntjes op de i te zetten voor de Goldbergvariaties. Voor mij is hij dé vertolker ervan op accordeon.’ Afgelopen winter hakte Van Amsterdam de knoop door. ‘Eerder al bestudeerde ik de eerste helft

van het werk. Nu had ik tijd om me op deel twee te storten en dacht: ik ga ervoor. Het blijft een heel boekwerk aan muziek, maar het is inmiddels geen groot gat meer. Ik heb de hele partituur noot voor noot doorgenomen en alles overdacht. De uitvoering ligt binnen bereik.’ Zijn Belgische collega Philippe Thuriot ging hem ruim twee jaar geleden voor. Een ‘geweldige cd’, maar hij zou het ‘voor 80 procent’ anders doen. ‘De Goldbergvariaties zijn als een icoon waaraan je bijna niet durft te morrelen. Toch is geen enkele uitvoering hetzelfde. De interpretatie van Thuriot is ingetogen. Zelf zit ik er altijd meer bovenop, energiek. Soms vlieg je bijna uit de bocht, maar dat is niet erg. Deze muziek heeft zo veel momenten waarop je een schietgebedje doet en ervoor moet gaan. Zoals de virtuoze delen 20 en 26, daar krijg ik een grijns van op mijn gezicht.’

Gestoordheid

Van Amsterdam beaamt dat hij graag grenzen opzoekt. Model stonden de Finse accordeonist Mika Väyrynen en de Russische Yuri Shishkin. Hij volgde masterclasses van beiden. ‘De wereldtop, heel gedreven. Die gestoordheid in hun ogen als ze spelen, zonder compromissen opgaan in de muziek. Dat spreekt me erg aan. Ik probeer dat gevoel te grijpen in mijn eigen spel.’ Over grenzen gaan, deed hij vooral in zijn studententijd. ‘In mijn tweede jaar speelde ik *Modal Music* van componist Ton de Leeuw. Een fantastisch werk uit de jaren zestig en beroemd onder accordeonisten. Ik kon het spelen, maar begreep weinig van de drijfveer erachter. Deze muzikale taal had ik zelf nog nauwelijks gesproken. Nu, zo’n zes jaar later, pak ik het werk weer op en blijkt dat ik er veel beter bij kan. Fijn om te merken dat je belevingswereld in een paar jaar zo kan groeien.’

Smaak

Moderne muziek verdient een stevige plek in de concertzaal, vindt Van Amsterdam. ‘Door een persoonlijke, goede uitvoering tegen het juiste decor, eventueel met beeld en licht, krijg je iedereen mee. Het

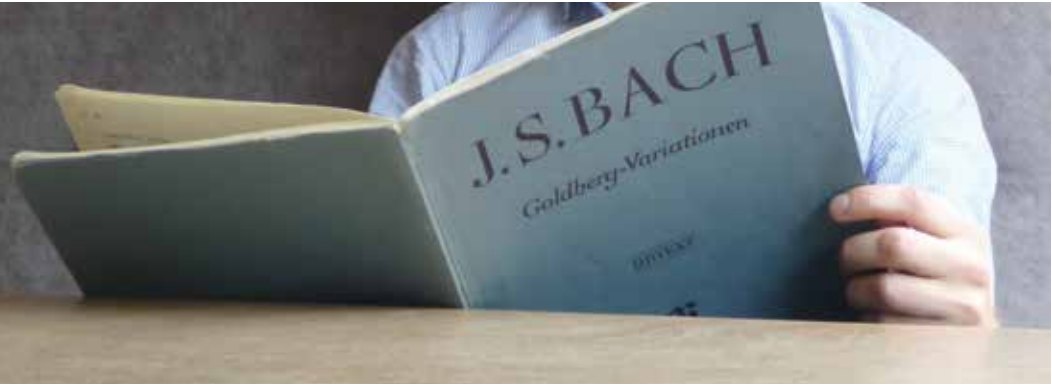
gaat om een combinatie van factoren. Drie jaar geleden gaf ik tijdens het Grachtenfestival een klassiek concert in een ondergronds station van de Noord/Zuidlijn. Een voornamelijk betonnen omgeving, overal lag rotzooi. Maar door zo’n totaal andere context kreeg mijn muziek een extra lading. Soms is het de plek alleen al.’ Nederland is wel klein voor de accordeon, vindt hij. Vanaf zijn vijftiende speelt Van Amsterdam op internationale concoursen en won er diverse prijzen. ‘In het buitenland hoorde ik voor het eerst leeftijdgenoten geweldige stukken live spelen, enorm stimulerend. Toen koos ik voor een leven als professional.’ Dat een meester als de Russische Yuri Shishkin nog niet in het Concertgebouw stond, vindt hij jammer. ‘Yuri Shishkin transcribeert mogelijk te veel naar de Nederlandse smaak. Maar zoals onder meer Liszt prachtige symfonische werken voor piano transcribeerde, doet hij dat met veel vernuft voor de accordeon. Het ontgaat je dat ze er oorspronkelijk niet voor bedoeld waren.’

Gewaagd

Dat ook de Goldbergvariaties een creatieve transcriptie op accordeon verdienen, illustreert Van Amsterdam met een ‘aparte en interessante’ interpretatie van de Finse componist Jukka Tiensuu voor de Servische accordeonist Denis Patkovic. ‘Hij schreef ERTZ, een toevoeging die op zichzelf staat en tussen de Goldbergvariaties door geweven kan worden. Gewaagd, maar heel geslaagd als je er in mee kunt gaan. Zij hebben op hun eigen manier geprobeerd deze iconische muziek uit 1741 naar de 21ste eeuw te brengen.’ Zelf houdt hij het voorlopig bij een integrale uitvoering. ‘Een accordeon blaast toch letterlijk en figuurlijk nieuw leven in de noten van Bach.’

Fragment van de partituur van de Goldbergvariaties, uit het 'Notenbüchlein' van Anna Magdalena Bach, Bachs tweede vrouw.

‘Dit moet ook op een orgel te realiseren zijn!’

Aart Bergwerff speelt tango's

Op zondagmiddag 29 oktober presenteert het Orgelpark de cd *Mi Corazón: tango's voor orgel*, geschreven of bewerkt voor orgel en gespeeld door de Rotterdamse organist Aart Bergwerff. De presentatie is compleet met tango's door Carlos & Mirella, professionele tangodansers uit Argentinië.

Dansvormen zijn in de orgelliteratuur niet ongebruikelijk; denk aan de *Boléro de Concert* van Lefébure-Wély, de *Deux Danses à Agni Yavishta* van Jehan Alain en de *Valse Locrienne* van de Engelsman David Aprahamian Liddle. Maar tango's voor orgel? De Zwitser Guy Bovet (1942) was misschien wel de eerste die het orgelpubliek verraste met zijn in 2000 uitgegeven *12 Tangos ecclesiasticos*. Sindsdien is de Argentijnse dansvorm ook in de orgelwereld bezig aan een opmars.

MÁXIMA

Voor Aart Bergwerff begon het allemaal met de huwelijksdienst van (toen nog) prins Willem-Alexander met Máxima Zorreguieta op 2 februari 2002 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Bergwerff speelde continuo in het Concertgebouw Kamerorkest, dat de dienst samen met het Nederlands Kamerkoor opluisterde. Een van de stukken waarmee het bruidspaar werd verrast was de tango *Adiós nonino* van Astor Piazzolla, voor deze gelegenheid uitgevoerd door bandoneonist Carel Kraaijenhof en het orkest, onder leiding van dirigent Ed Spanjaard. Aart Bergwerff: 'Ik hoorde die tango een aantal malen tijdens de repetities en werd zo gegrepen door de muziek dat ik dacht: dit moet ook op een orgel te realiseren zijn. Met een tongwerkje als een Regaal of een Vox humana, gecombineerd met andere stemmen, kom je verdraaid dicht in de buurt van de klank van een bandoneon. Ik heb *Adiós nonino* toen bewerkt voor orgel en er meteen een cd-single van gemaakt ('TangOrgan') op het orgel van de Laurenskerk in Rotterdam. Later heb ik nog een tango van Piazzolla, *Revirado*, bewerkt en in Halmstad opgenomen.'

PIAZZOLLA

De Argentijnse componist Astor Piazzolla (1921-1992), de 'vader' van de tango als kunstvorm, is op de nieuwe cd *Mi Corazón* vertegenwoordigd met vier stukken die alle door Aart Bergwerff voor orgel zijn bewerkt. 'Piazzolla heeft als componist een grote ontwikkeling doorgemaakt. Aanvankelijk speelde hij als bandeonist in verschillende tango-orkesten in zijn geboorteland, maar uiteindelijk wilde hij klassiek componist worden. In 1954 ging hij in Parijs studeren bij Nadia Boulanger, die hij als de beste muziekdocente ter wereld beschouwde. Zij raadde hem echter aan naar zijn roots terug te keren en zijn eigen stijl trouw te blijven.'

Astor Piazzolla

Auteur

Gerco Schaap is freelance redacteur en publicist. Hij is sinds 1994 eindredacteur van het maandblad *De Orgelvriend* en publiceerde een biografie over de Amsterdamse organist-koorleider Piet van Egmond. Hij maakte tevens de foto's bij dit interview.

NEDERLANDSE TANGO’S

Behalve werken van Piazzolla staan er maar liefst zes tango’s op *Mi Corazón*, van drie Nederlandse hedendaagse componisten. Vier ervan zijn van de hand van Klaas de Vries, aanvankelijk geschreven voor stem en vier accordeons. Voor Bergwerff heeft De Vries ze speciaal voor orgel bewerkt.

Van de Nederlandse organist-componist Jan Raas is de *Tango voor Mineke* opgenomen. Raas speelde zelf de première tijdens het *Orgelfestival Holland 2007* op het orgel van de Grote Kerk in Alkmaar. De zesde Nederlandse tango is speciaal voor Aart Bergwerff geschreven door Jeroen van Veen, als pianist-componist groot pleitbezorger van minimal music. Van Veen heeft de tango – hoofdtitel *Minimal prelude nummer 60*, ondertitel *Tango voor orgel* – gecomponeerd in zijn nieuwe studio Pernissimo in Pernis, waar Bergwerff opgroeide en orgel leerde spelen.

Een primeur voor orgel op *Mi Corazón* is de *Tango* van Strawinsky. ‘Dit stuk heeft hij in 1940 voor pianosolo gecomponeerd. In 1953 heeft hij dit stuk geïnstrumenteerd voor klein kamerorkest.’

TANGO VERSUS ORGEL

‘Het is bijzonder dat de tango als muzikale vorm zo laat met het orgel in aanraking is gekomen, maar ook dat componisten die tango’s schreven nooit aan het orgel hebben gedacht. Pas de laatste jaren hebben mensen als Guy Bovet en Pierre Cholley tango’s voor orgel gecomponeerd. En dat terwijl de bandoneon zijn wortels eigenlijk in de kerkmuziek heeft! De Duitse immigranten die eind negentiende eeuw naar Argentinië trokken, namen hun *concertino* mee waarop zij in huiselijke kring hun lutherse gezangen begeleidden. Dat was een diatonische accordeon waaruit zich de bandoneon heeft ontwikkeld, hét instrument van de Argentijnse tango. Als je dat realiseert, is de link met het kerkorgel ineens heel dichtbij.’

‘Het idee dat het orgel en de tango zo lang los van elkaar hebben bestaan, vind ik een spannend gegeven. Het hangt ook samen met mijn liefde voor orgeltranscripties en mijn streven om het orgel zo breed mogelijk voor het voetlicht te brengen. Op het gebied van orgelrepertoire is alles wel zo’n beetje gedaan: integrale opnamen van zowat alle orgelliteratuur door de beste organisten op de mooiste orgels... ik

vind het spannend om iets te verzinnen wat nog niet is gedaan. *Canto Ostinato* is daar een voorbeeld van, videoprojecties op het orgel samen met videokunstenaar Jaap Drupsteen, *De Nach van Bach* in het Festival Classique in Den Haag, en nu dit tangoproject *Mi Corazón*. Van dit soort vernieuwende initiatieven krijg ik energie.’

‘Het orgel is echt een synthesizer avant-la-lettre, er zitten zo veel fantastische geluiden in! Ook op het Verschueren-orgel, dat op Frans-symfonische leest is geschoeid, kun je nieuwe geluiden creëren door onconventionele registraties. En als hier straks in het Orgelpark het Nieuwe Barokorgel komt met zijn digitale techniek, gaat er weer een nieuwe klankenwereld open.’

VOLKSCULTUUR

‘Wat ik zou willen, is dat het orgel weer tot de volkscultuur gaat behoren, zoals de tango in Argentinië. In Argentinië leeft men tango. In Nederland kennen we van oudsher een rijke traditionele orgelcultuur. Om daarin nieuwe wegen en vormen te vinden, zoek ik altijd vanuit de oude traditionele orgelcultuur naar een nieuwe artistieke balans.’

‘Vernieuwing kan nooit zonder traditie. Ik speelde in het Noord-Groningse Leens onlangs bijvoorbeeld een traditioneel programma, gebaseerd op ‘kroonjaren’ van componisten. Daarin heb ik ook een eigen bewerking van de *Fuga y misterio* voor tango-orkest van Piazzolla uitgevoerd. Opnieuw merkte ik dat luisteraars die aanpak als heel verfrissend ervaren.’

Om de tangomuziek ook werkelijk te voelen, nam Bergwerff al eens tangolessen in Rotterdam. ‘Er is een nummer van popgroep De Dijk dat heet “Muzikanten dansen niet”, maar dat gaat voor mij niet op.’

Vorig jaar ontmoette Bergwerff het beroemde tango-echtpaar Carlos en Mirella in Breda. ‘Zij zijn erg goed, winnen de ene prijs na de andere in het buitenland; fantastisch dat zij zullen meewerken aan de presentatie van de tango cd *Mi Corazón* in het Orgelpark!’

Lefébure-Wely als jonge en wat oudere man

‘Men houdt meer van uw gebreken dan van uw kwaliteiten...’

Herwaardering van Alfred Lefébure-Wely

Hij is lang beschouwd als het enfant terrible onder de organisten van de 19de eeuw: Louis James Alfred Lefébure-Wely. Zelfs Rossini viel het op: ‘On vous aime bien plus pour vos défauts que pour vos qualités.’ Toch was orgelmaker Aristide Cavaillé-Coll een groot fan. Hoe zit dat? Missen we iets? *Timbres* vroeg specialist Joris Lejeune daar eens over na te denken, want het FoyerConcert op vrijdag 27 oktober staat in het teken van Lefébure-Wely. Het Franse duo Granjon Pélaprat reconstrueerde zijn sonate voor piano en harmonium.

Als tiener besteedde ik mijn spaargeld hoofdzakelijk aan partituren. De aanwinsten werden trots meegenomen naar de volgende orgelles. Mijn leraar zette zich dan aan het orgel, speelde één en ander voor, gaf goedkeurend commentaar en koos een stuk uit dat ik vervolgens mocht gaan instuderen. Slechts één keer liep het fout: een partituur van een zekere ‘Lefébure Wély’ (inderdaad, met twee spelfouten!) werd niet eens geopend maar onverschillig aan de kant geschoven als ‘holle kermismuziek’, waarna de les onverstoord verder ging.

Slechte muziek

Thuis gekomen las ik verbaasd het voorwoord van deze uitgave. Hier werd verklaard dat we te maken hadden met slechte muziek die enkel nuttig kon zijn om, bij wijze van contrast, de echte grootheden te laten schitteren. Bovendien was er nu eenmaal sprake van een groeiende belangstelling voor ‘luidruchtig 19de-eeuws orgelplezier.’ Een vreemde omschrijving, als je weet dat het boek evenveel harmonium- als orgelmuziek bevat.

Ook toen ik enkele jaren later professionele orgelstudies aanvatte werd mij snel duidelijk dat deze muziek door de meerderheid van docenten en studenten niet tot het interessante repertoire gerekend werd. Ernstige organisten moesten hier geen tijd aan verspillen. Wie was deze Lefébure-Wely? En vanwaar die reputatie? Die staat namelijk in groot contrast met de enorme populariteit die hij bij leven genoot.

Jeugd en jonge jaren

Louis James Alfred Lefébure-Wely werd geboren in Parijs op 12 november 1817. Zijn vader heette François Lefebvre, maar had zijn naam gemoderniseerd en van een modieus Engels achtervoegsel voorzien. Dit verklaart waarom Wely geen accent heeft.

Auteur

Joris Lejeune is organist, pianist en harmoniumspeler; hij treedt op in binnen- en buitenland. Voor het Orgelpark maakte hij de cd *Légendes*, vol orgelbewerkingen van orkestwerken van Dvorak en Liszt.

Vader Lefebvre was organist in Saint-Roch en gaf zijn zoon van jongs-af les. Reeds op achtjarige leeftijd kon die zijn vader vervangen aan het orgel. Daarnaast speelde hij veel piano, ontcijferde orkestpartituren en studeerde harmonie. Toen François overleed in 1831 had de jonge Alfred reeds zoveel indruk gemaakt dat hij zijn vader kon opvolgen. Vanaf 1832 studeerde Alfred, zoals hij zichzelf noemde, aan het Parijse Conservatorium, waar hij in 1835 eerste prijzen voor piano en orgel behaalde. Voor dit laatste examen moest hij een fuga improviseren en een koraal begeleiden. Het uitvoeren van orgelrepertoire zou pas in 1852 verplicht worden; vanaf dat jaar moest elke student een fuga met pedaal spelen.

Cavaillé-Coll

In 1836 ontmoette Alfred de orgelbouwer Aristide Cavaillé-Coll. De twee zouden een levenslange vriendschap onderhouden. Lefébure-Wely speelde tal van concerten op Cavaillé-Colls ‘poikilorgue’, een voorloper van het harmonium. Daarnaast zou hij een groot aantal Cavaillé-Coll-orgels inspelen, tijdens publieke concerten bij de inwijding maar ook in het orgelmakersatelier voor select publiek. Hij was echter niet exclusief verbonden aan Cavaillé-Coll. Zo verzorgde hij de inspelings van het Daublaine-Callinet-orgel in de Saint-Eustache (1844) samen met onder anderen Adolf Hesse, een leraar van Jacques Lemmens. Een reporter van *La France Musicale* vond dat Lefébure-Wely veel aangenamer had gespeeld dan Hesse, die ‘ne va pas à l’âme’ – ‘hij dringt niet door tot de ziel.’

Het orgel van de Madeleine, door Lefébure-Wely bespeeld bij de ingebruikneming in 1846, en ‘zijn’ orgel tot hij in 1857 besloot meer tijd te willen besteden aan componeren. Camille Saint-Saëns volgde hem in de Madeleine op als organist.

De inspelings waren de enige mogelijkheid voor een organist om zich buiten een liturgisch kader te laten horen, en een zeer belangrijke bron van inkomsten. Lefébures honorarium zou ermee klimmen tot 1000 francs per keer, een fenomenaal bedrag als we bedenken dat een arbeider tussen de 1200 en 1800 francs als jaarloon had.

Grote faam

Eind 1846 voltooide Cavaillé-Coll het orgel voor de kerk van La Madeleine. Lefébure-Wely ruilde zijn post in Saint-Roch in voor deze kerk en bouwde hier gedurende elf jaar een enorme faam op. Door zijn populariteit als concertorganist en harmoniumspeler nam hij in 1857 ontslag in de Madeleine om zich aan zijn solo-carrière te wijden en te componeren. Zo schreef hij zijn enige opera *Les Recruteurs*. In 1863 voltooide Cavaillé-Coll zijn grootste orgel, dat in de Saint-Sulpice. Hij wist Lefébure over te halen hier opnieuw kerkorganist te worden. Hier ontstonden de bekendste orgelwerken, onder de titel *L’Organiste Moderne*. Bij zijn aanstelling speelde hij een concert met onder meer een fuga van Bach. Blijkbaar voelde hij ook de veranderingen in de muziekwereld aan, of was hij gekwetst door de verwijten dat hij enkel kon improviseren. De laatste jaren van zijn leven leed hij aan tuberculose en trad hij minder op. Hij overleed in de nacht van 31 december 1869 en liet vrouw en drie kinderen achter. Zijn opvolger in de Saint-Sulpice was Charles-Marie Widor.

Gezicht op Parijs volgens een originele Poster voor de Wereldtentoonstelling in 1878. Het optimisme spat van deze plaat af, zoals het ook in Lefébure-Wely’s muziek niet te missen is. Aan de rechterrand is nog net de Madeleine te zien.

De voorzijde van de *Fantaisie pour Poikilorgue*, met pianobegeleiding, van Alfred Lefébure-Wely.

Gent

In 1855 voltooide Cavaillé-Coll een groot nieuw drieklaviersorgel in de Gentse Sint-Niklaaskerk. Hij stelde voor Lemmens en Lefébure-Wely uit te nodigen voor het inspelingsconcert. Tevens liet hij verstaan dat Lefébure meer indruk zou maken op een groot publiek. Lemmens werd niet uitgenodigd.

De directeur van het Brusselse conservatorium, François-Joseph Fétis, was woedend. Hij was componist, publicist en ijverde voor een herwaardering van de oude muziek. Dit laatste was gekoppeld aan de zoektocht naar een ‘musica sacra’, een stijl voor religieuze muziek die moest afwijken van de profane muziek.

Fétis had zich regelmatig bijzonder negatief uitgelaten over het niveau van de Belgische orgelbouw, en had mee geijverd voor dit nieuwe instrument dat hij beschouwde als een ‘orgue modèle’. Het zou als voorbeeld moeten dienen en technische vernieuwingen importeren. In Lemmens zag hij de nieuwe modelorganist.

De afwijzing van deze laatste had als gevolg dat Fétis zich terugtrok uit de beoordelingscommissie en een beroemd polemisch artikel publiceerde: ‘L’Orgue mondaine ou la musique érotique à l’église’. Hierin maakte hij een karikatuur van het Franse orgelspel. Hoewel hij Lefébure-Wely nergens noemde is het duidelijk dat hij deze op de korrel nam. De uitspraken van Fétis bepalen nog steeds (!) het imago van Lefébure-Wely. Diens Franse stijl zou enkel gericht zijn op ‘sensualisme’ in plaats van op het ‘echte religieuze gevoel’. Hij zou niet legato kunnen spelen (terwijl Lefébure-Wely dat nu juist trainde in zijn harmoniummethode), niet acceptabel pedaal spelen, veel te lang improviseren, net als trouwens César Franck en Camille Saint-Saëns.

Muziek

Lefébure-Wely schreef een omvangrijk oeuvre voor toetsinstrumenten. Jammer genoeg wordt het grootste deel niet meer uitgegeven, en zijn de bestaande uitgaven niet altijd betrouwbaar. Lefébure-Wely maakt een ondubbelzinnig onderscheid tussen werken voor orgel (religieus) of harmonium (voor de salons). Zijn muziek gebruikt de typische mogelijkheden van beide instrumenten en is haast altijd voorzien van duidelijke registratievoorschriften. Gelet op deze

scheidslijn zouden de vele uitvoeringen van harmoniummuziek op orgel vandaag hem vast verbazen.

Voorbeelden van grotere stukken voor orgel zijn de *Six Offertoires* (opus 34, 1847), de *Six Grands Offertoires* (opus 35, 1847) en de *Six Morceaux pour l’Orgue* (opus 36, 1863). *L’Organiste Moderne* (1867-1869) laat zien dat Lefébure-Wely qua behandeling van het orgel verder ging dan ooit tevoren, met zeer kleurrijke registraties. Invloed daarvan vinden we later bij Franck, Widor, Vierne en anderen terug. Lefébure-Wely publiceerde methodes voor het Poikilorgue van Cavaillé-Coll (1839), het Orgue Expressif (1841) en het Harmonium (1845). Zijn salonmuziek heeft vaak pittoreske titels. Alleen de bundels met kleinere, liturgische stukken zijn voor orgel of harmonium gedacht.

Besluit

In het midden van de 19de eeuw vond een ideologische discussie plaats tussen de Franse, improviserende orgeltraditie en mensen (zoals Fétis) die vonden dat men terug moest naar het historische orgelrepertoire. De strijd zou decennia lang duren. We moeten ons realiseren dat Lefébure-Wely geen leerlingen had, en dus niemand die het na zijn dood voor hem zou opnemen. Franck werd na zijn dood bijna heilig verklaard door zijn leerlingen, en het werk van Fétis en Lemmens werd voortgezet door hun leerlingen Widor en Guilmant. In het geval van Lefébure-Wely wordt een eerlijke beoordeling verder bemoeilijkt doordat zijn muziek is ontstaan aan het instrument zelf en vanuit het contact met de klank. Deze is dan ook een bepalende factor om tot een overtuigende interpretatie te komen, net zoals de *Symphonie Fantastique* van Berlioz geen kans maakt in een pianoreductie.

Een bijzonder woord van dank aan Annelies Focquaert voor inzage in haar studie naar Jacques Lemmens, en Paul De Maeyer voor de hulp in verband met het Gentse orgel.

Maria's lofzang, 'verduitst en uitgelegd'

Maarten Luther in het Orgelpark

Dit jaar is het vijfhonderd jaar geleden dat Maarten Luther - zo wil althans de overlevering - zijn 95 stellingen aan de kerkdeur in Wittenberg spijkerde. Hij luidde er de Reformatie mee in, waardoor naast de Katholieke Kerk allerlei protestantse kerkvormen ontstonden.

Op zondag 5 november voeren Consensus Vocalis en het Parnassus Ensemble werk uit van Johann Sebastian Bach, over liederen die Luther belangrijk vond: 'Een vaste burcht is onze God' en het 'Magnificat'. 'Een vaste burcht' componeerde Luther zelf, met het Magnificat liet hij een oeroude traditie voortleven. Kerkmuziekexpert Jan R. Luth legt op verzoek van *Timbres* uit hoe Bach zich door dat laatste liet inspireren.

Maarten Luther (1483-1546), geportretteerd door Lucas Cranach de Oudere (1472-1553).

Toen Luther in zijn onbevangenheid en onbedoeld de Reformatie op gang bracht, schrapte hij uit de Rooms-Katholieke mis de elementen waarop hij kritiek had. Maar tegelijk handhaafde hij veel uit het middeleeuwse ritueel. Zo liet hij in zijn eigen *Deutsche Messe* (1524) de structuur ervan compleet intact. Nog zo'n voorbeeld: Luther schafte het monastieke getijdengebed af, maar handhaafde de Christusvespers op kerstavond. Vespers zijn avondgebeden met een vaste structuur. Later werd het in de lutherse traditie gebruikelijk om ze op zaterdag en zondag en op alle hoge feestdagen te houden.

MAGNIFICAT

De structuur van de vespers bleef dus bewaard en daarmee ook een belangrijk onderdeel ervan: het Magnificat. Het klonk na de lezing uit het Oude Testament en vóór het Benedictus. In de loop van de 17de eeuw kreeg het tevens een plaats in de middagdienst en kon dan, al of niet in afwisseling met het koor, ook als orgelvers klinken. Luther vond het Magnificat belangrijk. Hij maakte een vertaling: 'Meine Seele erhebet den Herrn' - 'Mijn ziel maakt groot de Heer.' En hij publiceerde er in 1521 een uitleg bij: *Das Magnificat, verdeutschet und ausgelegt* - Het Magnificat, verduitst en uitgelegd.

Het inspireerde Johann Sebastian Bach enorm. Zowel bij het Latijnse Magnificat als bij Luthers versie componeerde hij muziek – en dat meer dan eens. Op 2 juli 1724 werd de cantate *Meine Seele erhebet den Herrn* voor het eerst uitgevoerd. De tekst ligt ook ten grondslag aan één van de Schübler-Choräle voor orgel en aan het gelijknamige

orgelkoraal. Het Magnificat in het Latijn kennen we van de gelijknamige compositie, en van de *Fuga sopra il Magnificat* voor orgel. Een Bach extra stimulerende omstandigheid was dat hij in 1723 cantor werd van de Thomaskirche. Daar speelde de lofzang van Maria altijd al een hoofdrol in de liturgie. Elke zaterdag en zondag werd Luthers vertaling ervan gezongen en ook was men in Leipzig gewend om met Kerst, Pasen en Pinksteren in de vespers grote Magnificat-composities in het Latijn uit te voeren.

TWEE VERSIES

Van Bachs Magnificat bestaan twee versies. De eerste versie staat in de toonsoort Es grote terts. In die versie zijn vier delen opgenomen die speciaal voor Kerst zijn bedoeld. Het zijn liederen in het Duits en het Latijn: Vom Himmel hoch da komm ich her, Freut euch und jubiliert, Gloria in excelsis Deo en Virga Jesse floruit. Tussen 1732 en 1735 componeerde Bach een tweede versie, nu in de toonsoort D grote terts, de gebruikelijke toonsoort voor een werk waarin trompetten klinken. De vier liederen verwijderde hij, zodat de specifieke verbinding met Kerst verviel. Zo werd het mogelijk om dit werk op de

Auteur

Jan R. Luth is organist en Bachspecialist. Hij doceerde decennialang hymnologie aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Ivoorsnijwerk (sterk vergrote afbeelding) uit België, gemaakt aan het einde van de achtste eeuw.

drie Maria-feesten uit te voeren: Maria Reiniging (2 februari), Maria Verkondiging (25 maart) en Maria’s bezoek aan Elisabeth (2 juli). Ook kon het nu met Pasen en Pinksteren uitgevoerd worden. De vorm is anders dan van Bachs cantates: er zijn geen recitatieven en geen aria’s. Ook heeft het werk een ‘cyclisch’ karakter: het thematisch materiaal van het eerste deel keert in het slotdeel terug. De bezetting is dezelfde als bij Bachs feestelijke cantates: drie trompetten, pauken, twee hobo’s, twee traverso’s, strijkers en continuo. In tegenstelling tot de cantates is het vocale deel niet vier- maar vijfstemmig: er zingen twee sopranen mee, een alt, een tenor en een bas.

TEKST

De relatie tussen tekst en muziek is bij Bach altijd intens. Ook dat heeft alles met Luther te maken: componisten dienden met muzikale middelen teksten uit te leggen. Onder invloed van het humanisme was de opvatting ontstaan dat muziek een taal, een ‘Klangsprache’, moest zijn. Componisten dienden daarom de leer van de welsprekendheid – de retorica - te kennen. Van retorische manieren van componeren toont het Magnificat tal van voorbeelden. Zo krijgt in deel vijf het woord ‘magna’ (groot) in de

vocale partij een accent door uitbundige melodische figuren, evenals ‘sanctum’ (heilig). Het ritme wordt daarbij gekarakteriseerd door de figura corta, het vreugde-ritme: een achtste noot, gevolgd door twee zestienden. Buitengewoon illustratief is het thema van deel acht, dat bestaat uit een dalende figuur die een illustratie blijkt te zijn van ‘desposuit’: ‘machten heeft hij van hun troon gestort.’ In de tweede helft van de regel worden de nederigen verhoogd: op het woord ‘exaltavit’ (‘verhoogd’) horen we het tegendeel van de eerste helft van de regel – een stijgende figuur.

MARIA

De Lofzang van Maria is te vinden in het Nieuwe Testament, Lucas 1:47-55. Maria heeft van de engel Gabriël te horen gekregen dat zij de moeder van Jezus zal worden. Zij gaat op bezoek bij haar nicht Elisabeth die eveneens zwanger is en zingt daar als reactie op de uitbundige begroeting door Elisabeth haar lofzang: ‘Mijn ziel maakt groot de Heer.’ In het Latijn luidt deze eerste regel ‘Magnificat anima mea Dominum’. Daarom is ‘Magnificat’ een gebruikelijke naam voor de Lofzang van Maria geworden.

Maria's bezoek aan Elisabeth - de zogeheten 'Visitatie' - zoals geschilderd door Raphaël (1483-1520).

De poëet onder de Nederlandse jazzpianisten

Jeroen van Vliet: 'Waar
compositie ophoudt en
improvisatie begint - daar
gebeurt het!'

Hij is een poëet onder de Nederlandse jazzpianisten: Jeroen van Vliet. In al zijn dichterlijke muziek veroorlooft hij zich grote vrijheden en is hij evengoed verankerd in kunde en ambacht. Dat beseftte ook de jury van de Boy Edgar Stichting toen zij hem in 2014 haar prijs toekende: de belangrijkste prijs van de jazz. Op het orgel voelt Jeroen van Vliet zich een leek, maar juist daardoor onderscheidt hij zich op dat instrument, met zijn onbevangen benadering. Op 24 november staat hij in het Orgelpark, samen met soulmate Frans van der Hoeven op contrabas.

Jeroen van Vliet stond al veel vaker in de Amsterdamse concertzaal, bijvoorbeeld met trompettist Eric Vloeimans, saxofonist Mete Erker en toetsenist Martin Fondse. Heel bijzonder was het project *Sparring partners* met choreograaf Conny Janssen. Van Vliet: ‘De samenwerking met het Orgelpark gaat terug tot zo’n tien jaar geleden. Artistiek leider Johan Luijmes zocht contact met een voorstel en ik was meteen enthousiast. Ik ben altijd gefascineerd geweest door het orgel, dat was al zo toen ik als kind naar de katholieke kerk ging en het majestueuze geluid van het instrument in de grote, galmende ruimte veel indruk op me maakte. Op mijn twaalfde jaar begeleidde ik daar een koortje, dat was erg leuk. Tot groot ongenoegen van mijn vader stapte ik een paar jaar later uit de kerk en verloor ik de orgelmuziek uit het oog. Wel loop ik in het buitenland nog vaak een kerk binnen, waar ik me altijd aangetrokken voel door de sfeer van stilte en veiligheid. In mijn woonplaats Tilburg heb ik een hernieuwde kennismaking met het orgel beleefd en erop geïmproviseerd.’

Elektronica

‘Met Frans speel ik als duo veel met elektronica, dat is allemaal mogelijk in het Orgelpark. Ook de contrabas wordt daarvan voorzien.

Ik neem ook mijn Wurlitzer mee, dat vind ik een elegant toetseninstrument. De Fender Rhodes laat ik thuis, die heeft nogal specifieke referenties die minder geschikt zijn voor het Orgelpark en voor wat ik voor ogen heb. Feitelijk gebruik ik de aanwezige orgels als synthesizer, met veel effecten en ook loops. Het gaat erom dat ik een goede context creëer van waaruit ik kan improviseren. Het hele concert vindt plaats in de foyer van het Orgelpark.’

‘Frans ken ik al langere tijd. Hij was betrokken bij meerdere triobezettingen van me en ook bij een sextet. In 2015 haalde ik hem bij het project rond de nieuwe *Zeelandsuite*, naar het idee van de oorspronkelijke *Zeelandsuite* van Leo Cuypers, die in de jaren zeventig pianist was bij het Willem Breuker Kollektief. Frans en ik hadden elkaar ontmoet in de Belgische scene en in 2000 vroeg ik hem bij een opname, omdat ik ruimte wilde maken voor iets nieuws. We zijn van dezelfde generatie en hebben dezelfde referenties. Hij heeft een goeie sound met veel karakter en een uitgesproken smaak. Ik vind hem aantrekkelijk in zijn ongrijpbaarheid. Hij is in voor nieuwe dingen en grijpt ook terug op pop uit de jaren negentig, zoals Radiohead en Portishead.’

‘Momenteel zijn we samen losjes aan het werk, vooral met het verzamelen van materiaal voor het optreden in Amsterdam. Ik heb stukken liggen die nog niet helemaal zijn uitgewerkt en vragen om structuur, context en procedé, het is *work in progress*. Er zijn ook al vaste composities, allemaal voortgekomen uit eigen ideeën. Ik streef altijd naar verhalende stukken, waarbij ik veel gewicht leg op lyriek en karakter, als waren ze personages. Met het toepassen van elektronica wil ik

een cinematografisch effect bereiken, waarvoor ik een laptop en een loopmachine gebruik. Het gaat mij om een hedendaagse benadering, waarbij ik me niet gehouden voel aan conventies.’

Registers

‘Ik ben niet heel bedreven in het hanteren van registers op een orgel, maar begrijp er iets van. De akoestische en pneumatische opwekking van geluiden spreekt me erg aan. Ik houd van het mechanische en motorische, zeker in combinatie met improvisatie.’

‘De aanslaggevoeligheid van een orgel is heel anders dan die van een piano. Als een orgel zwaar speelt is het hard werken en als het licht speelt kun je over de noten struikelen. Idealiter zou je daar dus tussenin moeten zitten.’

‘Als pianist ben ik niet gewend aan de vertraging die er bij het orgel is tussen de aanslag en het geproduceerde geluid. Het kistorgel dat in de zaal van het Orgelpark staat vind ik heel fijn, dat klinkt direct en maakt ritmisch spel mogelijk. Mijn favoriet is het Verschuieren-orgel, met zijn prachtige klank en vele mogelijkheden van kleuring, van zacht tot romantisch en abstract. Het is ook nog eens heel plezierig om te bespelen. Ik zoek vaak verstillen en eenvoud, maar houd er ook van om groot uit te pakken. Aan het orgel zitten talloze kanten, ook obscure klankmogelijkheden.’

Cultuurverschil

‘Ik beseft dat er een cultuurverschil is met klassieke organisten die niet in de jazz thuis zijn. Juist omdat ik niet volledig thuis ben op het orgel, repeteer ik ruim van tevoren, dat is niet de gewoonte in de jazz. Alle orgels zijn verschillend, meer dan piano's, en daarom kun je ze maar beter goed checken. Soms moet je voor een bepaald orgel iets totaal opnieuw instuderen. Dat neemt niet weg dat ik ook wil verrassen in het moment, als ik op het podium speel, dat geldt zowel mijzelf als het publiek. Improvisatie is een proces, zowel bij de uitvoerder als het publiek. In het gebied waar de compositie ophoudt en de improvisatie begint, daar gebeurt het. De kunst is, om die overgang onmerkbaar te maken. Het moet op het podium gebeuren, het is moeilijk om iets te schrijven dat klinkt als een improvisatie.’

Jazz

‘De wereld van de jazz en geïmproviseerde muziek is klein, het is een niche. Toch denk ik dat jazz een groot publiek aan kan, ook in onze snelle, oppervlakkige maatschappij. Je ziet ook dat sommige musici doorbreken, zoals mijn vriend en collega Eric Vloeimans, die nu zelfs met dj Armin van Buuren werkt. Het is een goede ontwikkeling dat muzikale grenzen steeds meer vervagen, alles komt nu bij elkaar. Harpist Remy van Kesteren bouwt gewoon een poprockfeestje vanuit klassieke hoek. Zelf houd ik er ook van om me breed te ontwikkelen en als jazzmusicus is het gebruikelijk om op meerdere terreinen met verschillende projecten bezig te zijn. Ik speelde jaren Fender Rhodes in de elektrische band Gatecrash, waarbij het ruig kon toegaan. In het kwartet Estafest komen jazz, klassiek en Indiase elementen bijeen in de setting van kamermuziek. Volgend seizoen ga ik weer werken met de Duits-Afghaanse vocalist Simin Tander, die jazz koppelt aan wereldmuziek, met een geheel eigen karakter. Gloednieuw is mijn samenwerking met de Duitse cellist Jörg Brinkmann, hij is zo enorm veelzijdig. We hebben al een tour en een album in de planning, daar ben ik erg enthousiast over.’

Orgelpark

‘Mijn programma met Frans in het Orgelpark is eveneens een uiting van mijn brede belangstelling. Ik beschouw die concertzaal als een speelfabriek met al zijn fantastische instrumenten en faciliteiten, waar ik me naar hartenlust kan uitleven. Ik heb waardering voor de consciëntieuze manier waarop ze bij het Orgelpark het culturele erfgoed benaderen. Van het concert met Frans verwacht ik veel: schoonheid, plezier en avontuur. Dat moet lukken, want in het Orgelpark ben ik helemaal in mijn element.’

Auteur

Jan Jasper Tamboer is journalist en tekstschrijver. Hij werkt als jazz-expert voor media als *Het Parool* en *Jazzism/BCM* en is regelmatig actief als jurylid, bijvoorbeeld bij de International Jazz Awards van het Conservatorium van Amsterdam en bij North Sea Jazz.

Het Nieuwe Barokorgel verrijst

Najaar 2017: bouw-, schilder- en intonatiewerkzaamheden

De tweede helft van 2017 gebruikt het Orgelpark om het Nieuwe Barokorgel in de zaal te plaatsen. Wie er tijdens de concerten af en toe een blik ‘opzij’ werpt, ziet het langzamerhand gestalte krijgen. Het orgel wordt op 21 maart 2018 in gebruik genomen.

Voorafgaand aan de opbouw in het Orgelpark is het orgel de afgelopen drie jaar in de werkplaats van Elbertse Orgelmakers in Soest tot stand gekomen. Het pand was net niet hoog genoeg voor het instrument: met zijn 7,245 meter hoogte kwam men er net een paar decimeter te kort. Het voordeel van deze werkwijze is dat alle onderdelen niet alleen apart kunnen worden getest, maar ook in samenhang met elkaar: pas als het orgel ‘het doet’ komt het naar Amsterdam.

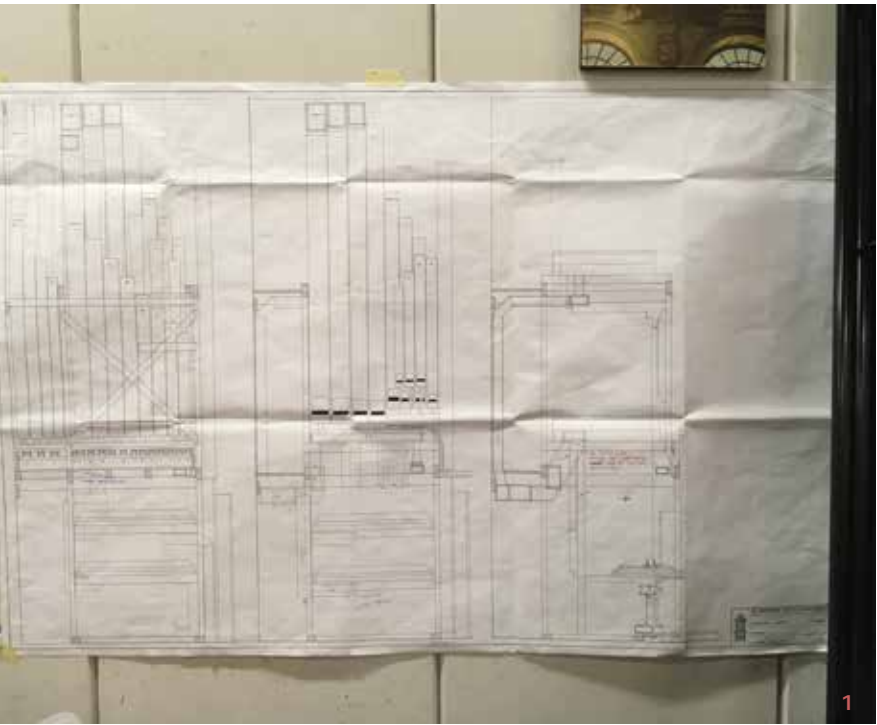
Eerste klanken

Eind april waren de eerste klanken, gemaakt door het orgel te bespelen, te horen: de eerste pijpen stonden op de windlade. Overigens bewaken we de klankafwerking met grote aandacht. Intonateur Munetaka Yokota heeft in de werkplaats in Soest in het najaar van

2016 intensief aan de ‘voorintonatie’ van de pijpen gewerkt – geen sinecure met ruim 2.400 exemplaren. De pijpen zijn stuk voor stuk met de hand gemaakt door orgelmakerij Hermann Eule in het Duitse Bautzen, waar met name orgelmaker Helmut Werner ‘alles’ weet van Hildebrandt-orgels; Eule restaureerde bijna alle overgebleven exemplaren, en Werner was bij ieder daarvan van dichtbij betrokken. In oktober 2016 is een flink aantal van de door Yokota voorbereide pijpen in het Orgelpark getest, zowel solo als in combinaties. De akoestiek van het Orgelpark bleek uitstekend te passen bij de ‘brilliance’, ‘poesie’ en ‘gravität’ die we in de klank van het orgel nastreven.

Oktober 2016: voorgeïntoneerde pijpen worden in het Orgelpark getest. Op de foto Munetaka Yokota bij het speciaal voor dit project ontwikkelde testorgel.

1

3

2

4

Bouwen en schilderen

Afgelopen voorjaar is het balkon alvast gereed gemaakt voor het nieuwe orgel. Links naast het instrument staat nu al de windmotor, die extra groot is omdat bij gebruik van de digitale technologie die het orgel krijgt regelmatig heel wat meer wind nodig zal zijn dan bij ‘gewoon’ barok orgelspel.

In de zomermaanden bouwt de firma Elbertse het orgel op: beginnend met een grondraam voor de ‘begane grond’ van het instrument, waar de mechanische klaviatuur in wordt ondergebracht en de vier balgen. Dan de eerste verdieping, voor de pijpen van het onderste klavier (het Hoofdwerk) en het voetklavier (het Pedaal). Vervolgens de tweede verdieping, voor de pijpen van het bovenste klavier (het Bovenwerk). En tenslotte het front, met zijn rijkgeprofileerde ‘kappen’, zuilen, kapitelen en allerhande houtsnijwerk.

In het najaar wordt het orgel dan geschilderd, volgens het kleurenschema dat Zacharias Hildebrandt bij zijn eerste orgel in Langhennersdorf (1721) toepaste. Overigens is ook het houtsnijwerk van het Nieuwe Barokorgel een uitwerking van het snijwerk in Langhennersdorf, dat zich kenmerkt door een combinatie van kleurige linten en verguld acanthusbladerwerk.

Intoneren

In de winter volgt tenslotte de afwerking van de klank. Munetaka Yokota zal elke pijp in het orgel plaatsen en zijn definitieve karakter geven. Referentie daarbij is het beroemde Hildebrandt-orgel in

Naumburg, voltooid in 1746 en daarna goedgekeurd door de twee beroemdste mannen van het muziekleven in die tijd en regio: componist en organist Johann Sebastian Bach en orgelmaker Gottfried Silbermann.

Speeltafel

Het orgel kan straks op twee plaatsen bespeeld worden (overigens niet tegelijkertijd). Vanzelfsprekend op geheel 18de-eeuwse wijze via de klaviatuur die ouderwets in het orgel zelf wordt ondergebracht, en die overigens sterk zal lijken op de klaviatuur van het orgel in Naumburg. Maar ook op 21ste-eeuwse wijze, met behulp van digitale technologie. Daartoe wordt het orgel aangesloten op de vrijstaande speeltafel die we in 2011 bij het Sauer-orgel realiseerden. Tijdens de intonatiewerkzaamheden ondergaat deze speeltafel de verbouwing die daarvoor nodig is.

Colloquium

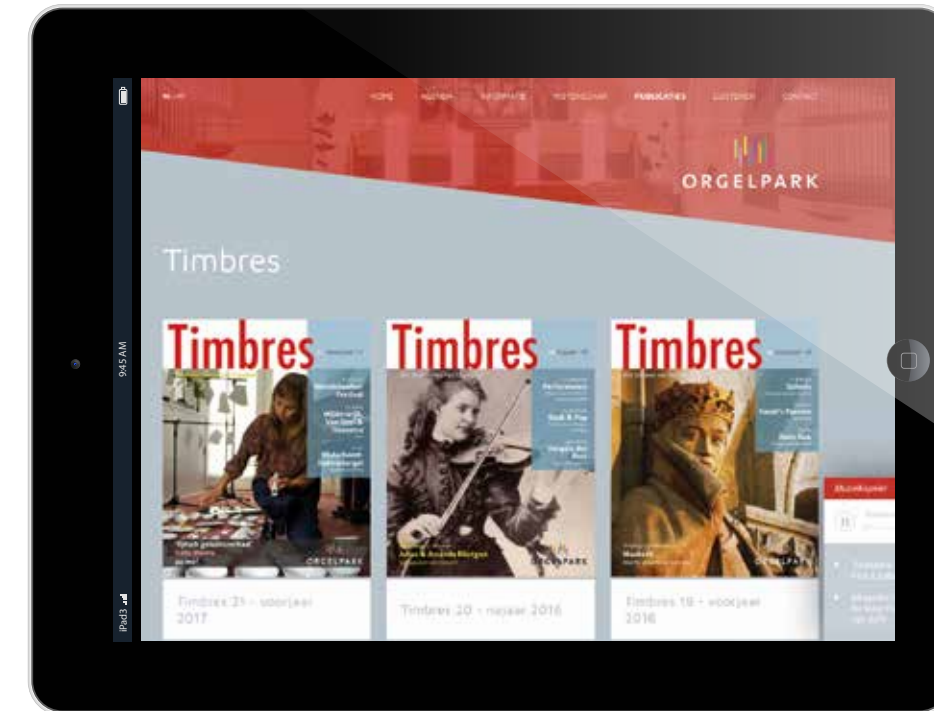
Op zaterdag 2 december vindt in het Orgelpark een colloquium plaats rond het Nieuwe Barokorgel. Op het programma een toelichting op de stand van zaken van dat moment; ook zal Munetaka Yokota iets over het klankconcept vertellen, en over de werkwijze die hij hanteert om dat in dit orgel te verwezenlijken. Het colloquium begint om 14.15 uur. [\[HF\]](#)

Bijschriften pagina links:

- 1 Februari 2017: bouwtekening aan de muur van de werkplaats van Elbertse Orgelmakers.
- 2 Het orgel in Langhennersdorf, in 1721 voltooid door Zacharias Hildebrandt. Het was Hildebrandts eerste zelfstandig gebouwde orgel. In het Orgelpark nemen we ornamentiek en de kleurstelling als voorbeeld voor het Nieuwe Barokorgel.
- 3 Een van de kapitelen van het nieuwe orgel, gefotografeerd in de werkplaats van de vergulder.
- 4 Winter 2017: het klavier van het Bovenwerk is geplaatst. Kleuren, vormgeving en maten geheel naar het voorbeeld van het Hildebrandt-orgel in Sangerhausen (1728).

Een frisse nieuwe website

Nu nog meer mogelijkheden op onze site. Bekijk hem vandaag nog online: www.orgelpark.nl

De afgelopen tien jaar heeft het Orgelpark zich gemanifesteerd als levendig concertpodium waar het orgel in de schijnwerpers staat. Reden te meer om er ook voor te zorgen dat onze website het bruisende karakter van het Orgelpark reflecteert!

Het nieuwe ontwerp is overzichtelijker en gebruiksvriendelijker dan de oude site. Zoals u gewend bent kunt u nog steeds via onze agenda zien wat voor concerten en andere activiteiten er de komende tijd geprogrammeerd staan, en hier kaartjes voor reserveren. Ook kunt u nog steeds cd's van het Orgelpark-label bestellen, onze Research Reports downloaden en eerdere edities van *Timbres* inzien. We houden u via onze nieuwspagina op de hoogte van de laatste ontwikkelingen. We hebben echter ook een spannend nieuw onderdeel toegevoegd aan de website: een waar online luisterarchief! Want wat is er nu beter geschikt om uit te lichten hoe bijzonder de uitvoeringen in en

producties van het Orgelpark zijn? U kunt zelf een playlist samenstellen van stukken die u graag wilt horen, en tijdens het luisteren de rest van de site rustig verder verkennen. Mettertijd zullen er steeds nieuwe stukken aan het luisterarchief toegevoegd worden. Op het moment van verschijnen van deze *Timbres* zal onze nieuwe site, zoals vanouds, te vinden zijn op www.orgelpark.nl. We horen graag wat u van de nieuwe site vindt!

Dagboek Orgelpark

In het voorjaar van 2017 veranderde het Orgelpark een paar keer in een regelrechte werkplaats voor musici. Het Orgelpark nodigt daar expliciet toe uit, conform zijn missie het orgel op nieuwe manieren te presenteren. Dat gebeurde bijvoorbeeld op zaterdag 11 februari: die dag was de groep Wandelweiser te gast in het Orgelpark. Met maar liefst zes concerten, van elf uur 's ochtends tot elf uur 's avonds. Het leverde behalve prachtige muziek ook mooie foto's op, zoals op deze bladzijden te zien is: Dante Boon spelend op het Verschueren-orgel (foto 5); André O. Möller luisterend (foto 2); Germaine Sijstermans, Eva-Maria Houben en Lucio Capace bij de voorbereiding rond het Molzer-orgel (foto 3); Rishin Singh op trombone (foto 4). Een concert dat het Orgelpark nog uitbundiger in een werkplaats veranderde was dat van Jerzy Bielski, op 29 april. Ook hij kwam met een forse groep musici naar het Orgelpark. De foto toont van links naar rechts onder anderen Jacob Lekkerkerker (gemaskerd op het kistorgel), Erwin Dörr en Marieke Dermul (foto 1). Regelmatig wordt er in de weken dat er geen concerten zijn aan de orgels gewerkt. Bij dergelijk complexe instrumenten is er nu eenmaal telkens wel weer iets te doen. Meteen aan het begin van 2017 was het zover voor het Verschueren-orgel: op de eerste dagen van januari werden enkele frontpijpen uitgenomen, verstevigd en teruggezet (foto 6).

Colloquium: Eliane Fankhauser en ‘vroegste’ Nederlandse polyfonie

In de hoge en late middeleeuwen bestonden de Lage Landen uit allerlei graafschappen en het bisdom Utrecht. Wat al die gebieden verbond was de taal: het Middelnederlands. Eliane Fankhauser ontdekt letterlijk stukje bij beetje welke muziek men destijds in ons land maakte. Op zaterdagmiddag 4 november komt ze daarover in het Orgelpark vertellen. Medewerking verleent vocaal ensemble Diskantores.

Van de meerstemmige muziek uit de middeleeuwen in het gebied dat we vandaag Nederland noemen, is maar weinig bewaard gebleven. De bronnen die we kennen, bestaan uit betrekkelijk kleine collecties van fragmenten. Een groot deel van die fragmenten verkeert bovendien in slechte staat. De composities zijn dus zacht gezegd onvolledig overgeleverd: stemmen ontbreken geheel of gedeeltelijk, en vaak ook is de muziek onleesbaar geworden. Om dit beperkte repertoire beter toegankelijk te maken restaureert musicoloog Eliane Fankhauser de fragmenten digitaal. Vervolgens reconstrueert musicus Niels Berentsen de ontbrekende stemmen. De restauraties zijn onderdeel van het promotie-onderzoek dat Fankhauser aan de Universiteit Utrecht doet.

Het Orgelparkcolloquium op 4 november staat in het teken van deze herontdekking van Nederlands oudste meerstemmige muziek. Eliane Fankhauser laat beelden zien van de fragmenten die zij op allerlei plaatsen aantreft – bijvoorbeeld doordat boekbinders de oude partituren als materiaal voor het maken van boeken gebruikten – en hoe ze vervolgens als een detective te werk gaat.

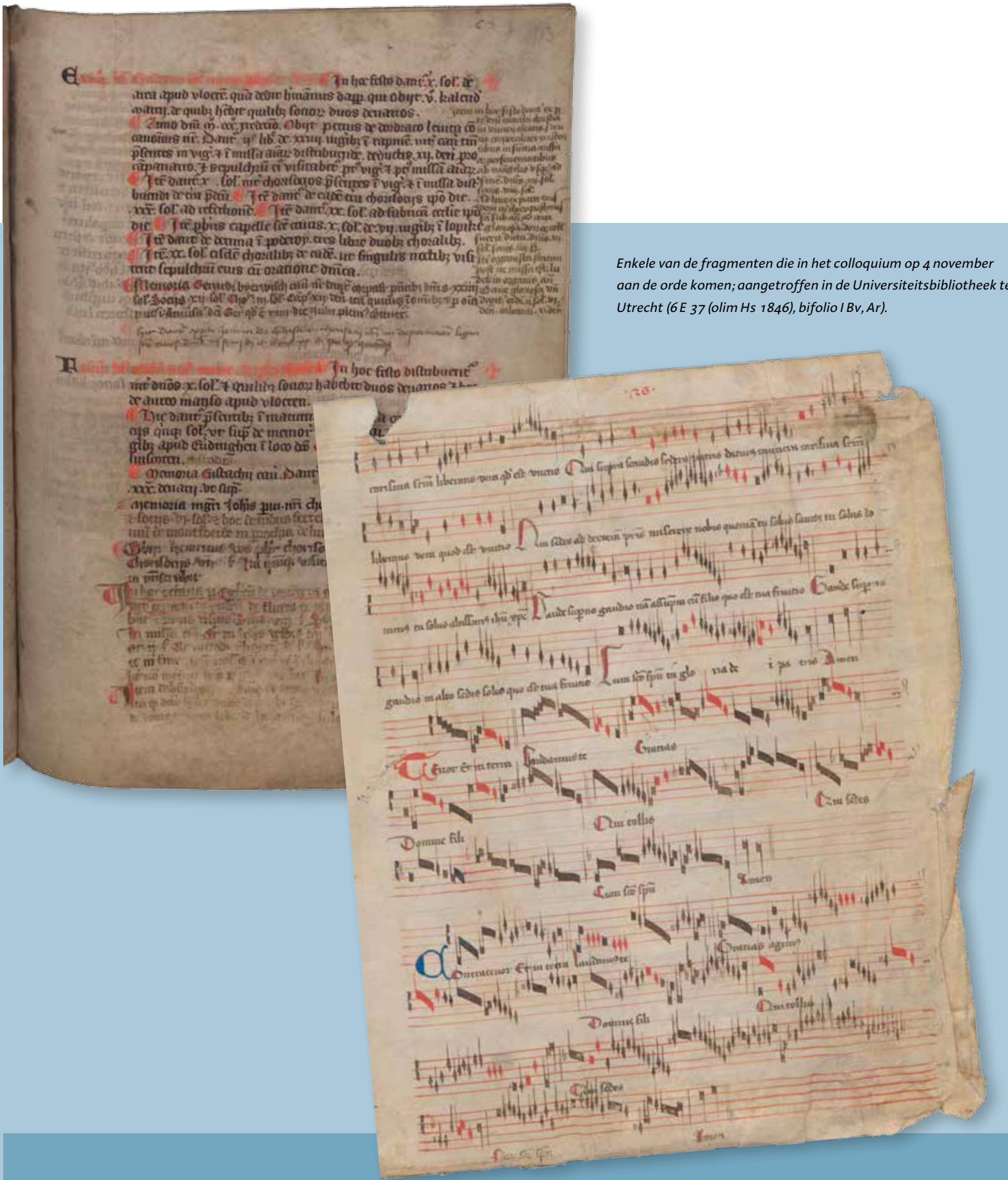
‘De fragmentcollecties bevatten allerlei muziek, zowel geestelijk als wereldlijk,’ vertelt Fankhauser. ‘Er zijn stukken in het Nederlands, het Frans en het Latijn. Een deel ervan heeft met Utrecht te maken, en het is dus denkbaar dat de geestelijke stukken in het Latijn in een van de kapittelkerken in Utrecht zijn uitgevoerd. Een ander deel van het repertoire betreft middeleeuwse tophits, zoals chansons van dichter-componist Guillaume de Machaut uit de 14de eeuw.’

Fankhausers onderzoek bevestigt dat het orgel in de late middeleeuwen een bijzondere rol heeft gespeeld in Utrecht. ‘Zo weten we dat er rond 1400 grote en dure orgels werden gebouwd in de twee grootste kerken in de stad: de Dom en het Oudmunster. De organisten werden goed betaald, niet alleen voor hun spel maar ook voor het samenstellen van orgelboeken en het repareren van orgels. Een bron uit de late 14de eeuw beschrijft het orgelspel tijdens en na de mis; daaruit blijkt dat het orgel een antifoon na het officiële einde van de mis speelde. Mogelijk werd dit antifoon meerstemmig uitgevoerd!’

De tekst en uitleg die Eliane Fankhauser op 4 november geeft, gaat vergezeld van veel muziek, uit te voeren door ensemble Diskantores. Het ensemble staat onder leiding van Niels Berentsen. Het Van Straten-orgel, immers een reconstructie van een Utrechts klankconcept uit 1479, zal eveneens een hoofdrol spelen. Organist is Jacques Meegens.

’s Avonds zal het Van Straten-orgel overigens eveneens klinken; dan in een concert door Wim Diepenhorst, die als medewerker van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het onderzoek uitvoerde waarop het in 2012 door Orgelmakerij Reil gebouwde instrument is gebaseerd. [HF]

‘Ik vind fragmenten van kerkelijke muziek én van middeleeuwse tophits van Machaut’

Enkele van de fragmenten die in het colloquium op 4 november aan de orde komen; aangetroffen in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht (6E 37 (olim Hs 1846), bifolio I Bv, Ar).

Bert van Leeuwen is fluitist in Harmonie Orkest Concordia in Oostzaan, op de foto hieronder tweemaal te zien: eenmaal frontaal tegenover de dirigent, en eenmaal op het scherm van achteren. Het Orgelpark heeft hem van orgels leren houden: 'Het mooiste moment is als de organist die laatste tonen nog even goed vasthoudt – héérlijk!'

‘Niets anders dan een paar honderd fluiten bij elkaar’

Onder de GastVrienden van het

Orgelpark zijn er veel die het

Orgelpark regelmatig bezoeken.

Af en toe portretteert *Timbres*

een van hen. Dit najaar is dat Bert

van Leeuwen, die behalve de

concerten vooral ook de cursussen

en colloquia met plezier bijwoont.

Of het vier of vijf jaar geleden is dat hij GastVriend werd weet Bert van Leeuwen (1946) niet meer exact, maar de aanleiding staat hem nog helder voor ogen: een cursus die Hans Fidom gaf aan de Vrije Universiteit. ‘Ik heb het geluk gehad dat ik met mijn zestigste met pensioen kon gaan’, vertelt Van Leeuwen, een gewezen hypotheekadviseur. ‘Toen ik niet meer behoefde te werken, besloot ik mijn kennis van de muziek te verrijken. Muzikale vorming heb ik van huis uit meegekregen. Ik speel zelf dwarsfluit en piccolo – net als mijn opa – onder andere in Harmonie Orkest Concordia in Oostzaan en in het Noord-Hollands Ouderen Orkest. Ik had al een paar cursussen gevolgd toen ik bij Hans Fidom terecht kwam. Eigenlijk wist ik weinig van het orgel en dat was ook de reden om die cursus te volgen: ik wilde een lacune in mijn kennis dichtten.’

Bert van Leeuwen ontdekte hoe bijzonder het orgel is en toen een medecursist hem de tip gaf eens naar het Orgelpark te gaan, raakte hij steeds meer geïntregerd. ‘Mijn liefde voor het orgel is langzaam op gang gekomen, ik ben geleidelijk de veelzijdigheid van het instrument gaan zien: niet alleen die vervaarlijke brulklanken, maar ook de verstillings, of juist vlotte wijsjes. Misschien is er ook sprake van herkenning, want uiteindelijk is een orgel niets anders dan een paar honderd dwarsfluiten bij elkaar, of liever gezegd, blokfluiten.’

Vooral de combinatie met andere instrumenten spreekt Van Leeuwen aan. Orgel met koor raakt hem het diepst. ‘Ik heb hier prachtige concerten meegemaakt: veel grote, belangrijke koren treden op in het Orgelpark.’ Maar dat is zeker niet het enige waar Van Leeuwen warm voor loopt. Hij prijst de gevarieerde programmering, in de meest uiteenlopende instrumentale bezettingen, met oude of moderne muziek, dans of elektronica. Eén à twee keer per maand reist hij vanuit zijn woonplaats Zaandam naar Amsterdam om een concert bij te wonen – meestal alleen, want zijn vrouw is minder uithuizig. ‘We draaien veel klassieke muziek samen, maar naar concerten gaan is mijn klusje.’

Niet alleen de muziek (‘het mooiste moment is als de organist die laatste tonen nog even goed vasthoudt – héérlijk’), ook het gebouw (‘fantastisch’) is een lokker. ‘En het valt mij op dat de sfeer onder de medewerkers goed is, heel amicaal. Iedereen is toegankelijk. In de pauze kom je ook moeiteloos in gesprek met andere bezoekers. Ik vind het echt een leuke tent.’ [Jacqueline Oskamp]

‘Ik ben geleidelijk de veelzijdigheid van het

orgel gaan zien’

Hoe werkt dat?

Registreren (III)

Dit is de derde aflevering van deze rubriek over ‘registreren’ op orgels: het kiezen en combineren van de klankkleuren van het te bespelen orgel, de zogenaamde registers. Een combinatie van registers heet een ‘registratie’. Nieuwe orgels zijn dikwijls uitgerust met een systeem dat opeenvolgende registraties onthoudt, die elk door de organist op afroep kunnen worden geactiveerd.

Orgelspelen betekent niet alleen de toetsen in de gewenste volgorde aanslaan; ook de registerknoppen moeten op tijd in- en uitgeschakeld worden. Bij oudere orgels staan daarom naast de organist dikwijls assistenten die die taak waarnemen, zodat de organist zich ‘slechts’ op de toetsen hoeft te concentreren. Die taak is op zichzelf immers al complex genoeg. Werken met assistenten is echter spannend. Je weet als organist nooit echt zeker of de ‘registranten’, zoals de assistenten doorgaans genoemd worden, alle handelingen wel steeds stipt zullen uitvoeren. Omgekeerd kennen ook registranten stress, want zij mogen zich niet laten afleiden door de muziek.

Met de introductie van pneumatische en elektropneumatische technologieën in de orgelbouw, respectievelijk rond 1880 en 1900, werd het mogelijk orgels te voorzien van ‘registratiegeheugens’. Er ontstonden twee soorten: ‘vaste’ en ‘vrije combinaties’ werden ze genoemd. Vaste combinaties waren registercombinaties die door de orgelbouwer waren bedacht: door één knopje, vaak aangebracht in de lijst onder het onderste klavier, in te drukken kon de organist daarmee de daartoe behorende registers tegelijk in- en uitschakelen. De vrije combinatie bood nog meer comfort: die kon de organist zélf samenstellen.

Inmiddels zijn de mogelijkheden met de introductie van achtereenvolgens elektriciteit, elektronica en digitale technologie in orgels aanzienlijk toegenomen. Zo is de digitale speeltafel van het Sauer-orgel (en straks ook van het Nieuwe Barokorgel) van een ‘registreergeheugen’ van een nieuwe generatie voorzien. Zo’n geheugen is lange tijd aangeduid met de naam ‘Setzer’: de uitvinding kwam uit Duitsland, waar je een bepaalde combinatie registers ‘vastzet’, dus in het geheugen van het orgel ‘setzt’. Inmiddels is ook de Engelse term ‘Sequencer’ in gebruik: de ene registratie volgt immers op de andere.

Het basisprincipe is eenvoudig. Nemen we onze digitale speeltafel als voorbeeld, dan werkt het zo: de organist kiest met de registerknoppen een bepaalde registratie, en gebruikt vervolgens de rij knoppen die bij de Sequencer horen om die vast te leggen. Deze knoppen zijn een knop met een ‘S’, vijf knoppen met een letter (A-E), en tien knoppen met een nummer (1-10). Is het de eerste registratie die de organist wil vastleggen, dan drukt hij de knoppen ‘S’ en ‘1’ tegelijk in. Het orgel weet nu dat registratie A1 is vastgelegd. Na A10 gaat het orgel automatisch door naar B1, tot en met E10. Tijdens het concert hoeft de organist nu alleen maar op de knop > te drukken. Dat kan met de voet of met een hand, net wat het beste uitkomt. Het orgel activeert dan automatisch de vastgelegde registraties, in de goede volgorde en precies op het moment dat de organist dat wil – en maakt geen fouten.^[HF]

Registrantenstress: je mag je niet laten

Vandaag de dag kunnen orgels met veel minder knopjes toe dan vroeger, dankzij elektronische en digitale technologie. In 2004 voorzag de firma Eule de nieuwste versie van het oorspronkelijk uit 1862 daterende Ladegast-orgel in de Nikolaikirche in Leipzig van een systeem dat met vijf klokken voor de nodige controlemogelijkheden voor de organist zorgde. De restauratie werd voor een aanzienlijk deel financieel mogelijk gemaakt door de firma Porsche, die in 1999 een fabriek bij de Bachstad opende. Niet voor niets staat het Sequencer-nummer op deze reclamefoto dus op 911, en niet voor niets heeft de ‘cockpit’ van dit orgel precies déze klokjes.

Kort na 1900 bereikte met name de Duitse orgelbouw een stadium waarin speeltafels eigenlijk té veel knopjes kregen. Dit is een detail van het grote Walcker-orgel in de Martinikerk in Doesburg, in 1916 gebouwd voor de Nieuwe Zuiderkerk in Rotterdam. Dit orgel heeft vier ‘vrije combinaties’, en dus heeft het voor elke registerknop ook vier extra knopjes – terwille van de overzichtelijkheid groen en wit gekleurd.

afleiden door de muziek

Het Orgelpark, een podium met een missie

Wij vragen uw support

Het Orgelpark in Amsterdam is een internationaal podium voor organisten, componisten en andere kunstenaars. Het doel is het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. Het Orgelpark werkt met een breed palet aan activiteiten, zoals het verlenen van compositieopdrachten en studiefaciliteiten, het organiseren van concerten en masterclasses, en het Orgelpark Research Program.

Wat biedt het Orgelpark u?

Het Orgelpark wil een breed publiek aanspreken, jong en oud, gewone muziekliefhebbers en professionals. Daarom willen we dat mensen zich thuis voelen in het Orgelpark. En daar zullen wij ook alles aan doen. Naast het brede afwisselende programma, bieden wij een prachtige Art Deco-ambiance, een intieme concertzaal met zes indrukwekkende orgels, een mooie en heldere akoestiek, een gezellige foyer. En natuurlijk wordt u door ons warm en persoonlijk onthaald. Het Orgelpark bezoeken is uitgaan op zijn best.

Steun ons

- Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven.
- Ondersteun jong talent en geef jonge organisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance.

Word Vriend van het Orgelpark, u ontvangt dan:

- 2 x per seizoen ons magazine Timbres, met concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews, concerttoelichtingen, etc.
- Een cd die is uitgegeven door het Orgelpark.

U kunt meer doen: word GastVriend van het Orgelpark

- Bent u nieuwsgierig naar wat er in het Orgelpark staat te gebeuren?
- Heeft u zin om gezellig uit te gaan in een prachtig Art Deco theater?
- Zin om eens echt te gast te zijn?

Als GastVriend kunt u alle concerten gratis bezoeken. U ontvangt elk jaar tweemaal Timbres en een cd.

Hoe word u Vriend of GastVriend?

Online www.orgelpark.nl
 Post Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
 Fax 020 51 58 119
 Telefoon 020 51 58 111
 Mail info@orgelpark.nl

Losse kaarten

Losse kaarten € 20,- / € 15,- en € 12,50
 Studenten, 65+ en stadspas € 12,50 / € 9,- en € 8,-

Word Vriend
van het Orgelpark
voor € 40,- en help
ons het orgel op een
nieuwe manier te
presenteren

Word GastVriend
van het Orgelpark
voor € 70,- en

bezoek gratis
alle concerten!

Kijk verder op www.orgelpark.nl

Kaartverkoop en meer...

Losse kaarten

Losse kaarten € 20,- / € 15,- en € 12,50
 Studenten, 65+ en stadspas € 12,50 / € 9,- en € 8,-

Telefonische bereikbaarheid

Dinsdag t/m vrijdag van 14.00 tot 17.00 uur en op concertdagen vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Openingstijden kassa

De kassa is geopend vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Vriend of GastVriend worden

Online www.orgelpark.nl
 Post Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
 Fax 020 51 58 119
 Telefoon 020 51 58 111
 Mail info@orgelpark.nl

Vriend € 40,- per seizoen
 GastVriend € 70,- per seizoen

Belastingvoordeel voor Vrienden

De Belastingdienst ziet het bedrag van € 40,- dat u het Orgelpark schenkt wanneer u Vriend van het Orgelpark wordt als donatie. Dit houdt in dat u dit bedrag bij het aangeven van uw inkomstenbelasting van uw inkomen mag aftrekken.

Reserveren/bestellen door GastVrienden

Online www.orgelpark.nl
 Reserveren van kaarten door GastVrienden kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail retour. Wilt u per mail of telefonisch bestellen? Zie hieronder.

Reserveren/bestellen door Vrienden/Gasten

Online bestellen

Online bestellen van kaarten kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U kunt alleen online bestellen indien u direct betaalt via iDEAL. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail.

Schriftelijk bestellen (Post, Fax of Mail)

Post Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
 Fax 020 51 58 119
 Mail info@orgelpark.nl

Schriftelijk kaarten bestellen kan tot uiterlijk twee weken voor de voorstelling. Per kaartje wordt € 1,- aan kosten en porti berekend. Door invulling van uw rekeningnummer en handtekening machtigt u het Orgelpark het totaalbedrag van uw rekening af te schrijven.

Gereserveerde kaarten dienen uiterlijk een halfuur voor aanvang van de voorstelling te zijn afgehaald. Na dit tijdstip vervalt uw reservering. Wij stellen het op prijs indien u bij verhindering uw reservering annuleert. Zo worden anderen in de gelegenheid gesteld alsnog de voorstelling bij te wonen.

Kaarten kopen aan de kassa

Aan de kassa kunt u contant betalen of pinnen. Wij accepteren geen theaterbonnen.

Losse cd's

Het Orgelpark geeft regelmatig cd's uit. Deze cd's kunt u telefonisch of via www.orgelpark.nl bestellen. Ook zijn ze te koop in de foyer van het Orgelpark. Prijs: € 15,- voor een enkele cd.

Regels bezoek

Het is niet toegestaan beeld- en/of geluidsopnamen te maken tijdens de voorstelling. Mobiele telefoons dienen uitgeschakeld te zijn.

Informatie voor mindervaliden

Er zijn algemene invalidenparkeerplaatsen aanwezig vóór het gebouw. Het Orgelpark is geschikt voor mindervaliden (de linkeringang is speciaal voor rolstoelgebruikers). Voor een goede gang van zaken is het handig om bij uw reservering op te geven dat u mindervalide bent. Blindengeleidehonden zijn welkom, mits vooraf aangemeld. Er is geen ringleiding aanwezig.

Hoe ons te bereiken, openbaar vervoer en parkeren

Parkeren in het centrum is moeilijk en duur. Parkeren in de Gerard Brandtstraat is niet mogelijk. We raden u sterk aan uw auto te parkeren in een parkeergarage (Parkeergarage Byzantium of Museumplein) of per openbaar vervoer te komen. Openbaar vervoer: Tram lijn 1, halte Jan Pieter Heijestraat. Gebruik om uw route te plannen de site www.bereikbaar.amsterdam.nl

Bestel en info www.orgelpark.nl

Vooruitblik

Het Orgelpark in het voorjaar van 2018

Het voorjaar van 2018 wordt heel speciaal voor het Orgelpark: na vijf jaar van voorbereiding en bouwwerkzaamheden nemen we het **Nieuwe Barokorgel in gebruik!** Om dat te vieren zal natuurlijk werk van **Johann Sebastian Bach** klinken. Denk bijvoorbeeld aan het **Dritter Teil der Clavier-Uebung**, of aan de complete **Kunst der Fuge**. In zijn ‘Derde deel van het oefenboek voor toetsinstrumentalisten’ toont Bach waartoe een barokorgel allemaal in staat is, en in de ‘Kunst van de Fuga’ laat hij zien hoe je contrapuntisch componeert, dus verschillende melodische lijnen samenvlecht tot een geheel. Maar het nieuwe orgel is óók, en misschien wel vooral, 21ste-eeuws: het nodigt tot veel meer uit dan het maken van barokmuziek alleen. Daarom presenteren we volgend voorjaar rond het nieuwe instrument ook de **‘Dag van het digitale orgel’**. Daarmee bedoelen we uiteraard geen luidsprekerorgels. Integendeel is het juist het akoestische aspect van het Nieuwe Barokorgel dat, in combinatie met zijn hypermoderne

digitale technologie, tot nieuwe muziek inspireert. Intussen blijft het Orgelpark nuchter en zet zijn inmiddels krachtige tradities onverminderd voort. Zo verleenden we **Jan Welmers** een compositie-opdracht; zijn nieuwe muziek zal in het voorjaar van 2018 in première gaan. Ook zal opnieuw een **orgelklas uit Midden-Europa te gast** zijn, ditmaal uit Rusland: orgelstudenten die ‘thuis’ weinig inspirerende klankconcepten tot hun beschikking hebben, krijgen een week lang les op de orgels van het Orgelpark. Inmiddels misschien wel net zo typisch Orgelpark: de competitie om de **Prix Annelie de Man**. Voor de GastVrienden die al deze muziek nog niet genoeg is, staat volgend voorjaar dan ook nog de derde editie van de **Orgelparkcursus** ‘Het orgel: een muzikale tijdmachine’ op de agenda. Meer informatie? Te zijner tijd op onze website www.orgelpark.nl en natuurlijk altijd via info@orgelpark.nl.

Digitale orgelkunst: het nieuwe orgel kan straks ook via computers bespeeld worden. Te zien is het begin van Bachs beroemde Fuga in d kleine terts.

Annelie de Man (1943-2010) was een van de grote voorvechters van nieuwe klavecimbelmuziek.

Johann Sebastian Bach kreeg in 1908 een standbeeld voor ‘zijn’ Thomaskirche in Leipzig. Ontwerper Carl Seffner liet de grote meester tegen een orgel leunen.

De frontpijpen van het Nieuwe Barokorgel wachten netjes in de werkplaats op transport.

Jan Welmers.

Nieuwsgierig geworden?

Kijk op www.orgelpark.nl. Daar vindt u de 'actueelste' versie van ons programma.

Wetenschap in het Orgelpark

Het Orgelpark is niet alleen een concertpodium; er worden ook tal van wetenschappelijke activiteiten ondernomen. Het initieerde in 2008 het Orgelpark Research Program en in 2012 het Orgelpark Kennisprogramma. In 2010 vestigde het Orgelpark de bijzondere leerstoel Orgelkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam opnieuw. De drie initiatieven hangen inhoudelijk nauw met elkaar samen, maar kennen elk wel zo hun specifieke activiteiten en doelgroepen.

De tot nu toe verschenen Research Reports op een rijtje.

Het Orgelpark Research Program is internationaal van karakter en werkt op basis van projecten, zoals het Improvisatieproject (2008-2011) en het project Medieval Organ Art rond het Van Straten-orgel (sinds de ingebruikneming daarvan in 2012). Het Orgelpark organiseert in het kader van het Research Program elk jaar zes tot acht zaterdagmiddagcolloquia en een internationaal symposium.

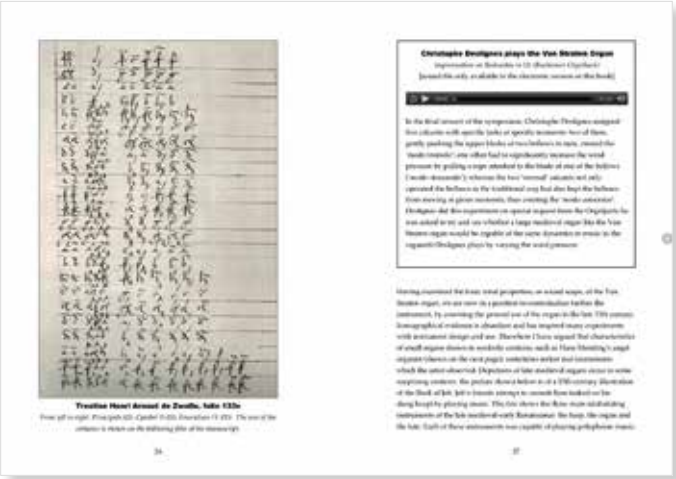
De leerstoel Orgelkunde richt zich aan de Vrije Universiteit op onderzoek en onderwijs. Onderzoek voornamelijk in de vorm van promotietrajecten, vaak in samenwerking met andere instituten in binnen- en buitenland, en onderwijs in de vorm van colleges voor bachelor- en masterstudenten. GastVrienden van het Orgelpark kunnen de colleges gratis bijwonen. Het aantal plaatsen is beperkt. Het Kennisprogramma van het Orgelpark tenslotte is relatief laagdrempelig. Het bekendste initiatief onder deze noemer is de jaarlijkse cursus Orgelkunde: Het orgel ~ een muzikale tijdmachine. De cursus vindt elk voorjaar plaats.

RODE DRAAD

De rode draad door de wetenschappelijke activiteiten van het Orgelpark is dat de musicus en de luisteraar centraal staan. De achtergrond daarvan is het gegeven dat hét orgel niet bestaat: elk orgel is speciaal gemaakt voor de plaats waar het staat. Een partituur kan daardoor op orgel A heel anders klinken dan op orgel B; een definitieve uitvoering bestaat in de praktijk niet. Het betekent dat elke situatie waarin muziek klinkt in principe als zichzelf relevant is. Wie wil begrijpen hoe muziek ‘werkt’, kan zich daarom het best richten op specifieke situaties, en dus op de daarin belangrijkste actoren: de musicus als maker, de luisteraar als waarnemer. Vervolgens komen uiteraard ook de componist, de instrumentmaker en al die anderen die muzikale situaties mogelijk maken in beeld. Doordat orgels de enige instrumenten zijn die eeuwenoud kunnen worden zonder hun stem te verliezen, is deze benadering ook historisch relevant. Orgels geven ons via onze oren toegang tot voorbijge werelden, en stellen ons zo op een bijzondere manier in staat na te gaan hoe die werelden functioneerden.

Het Van Straten-orgel speelt de hoofdrol in het Research Program project Medieval Organ Art (middeleeuwse orgelkunst).

Twee bladzijden uit Research Report 4, over middeleeuwse orgelkunst. Op de rechterbladzijde is een zwart balkje met een ‘play’-knop te zien: wie dit boek op computer of tablet leest, kan erop klikken en Christophe Deslignes op het Van Straten-orgel horen spelen.

ORGELPARK RESEARCH REPORTS

De resultaten van de colloquia en symposia die in het Orgelpark plaatsvinden, worden gedocumenteerd in de boekenreeks Orgelpark Research Reports. Het Orgelpark geeft de Reports in samenwerking met de VU University Press uit. De Reports zijn elektronische boeken, gemaakt om op computers, tablets en eventueel smartphones te lezen. De reden daarvan is dat dergelijke boeken muziek en films kunnen bevatten, wat voor teksten over muziek van groot voordeel is. Afgelopen voorjaar verscheen deel 4, over het Van Straten-orgel: dit boek bevat bijna een uur muziek, uitgevoerd door Harald Vogel, Christophe Deslignes en Manfred Novak. U kunt de Orgelpark Research Reports via www.orgelpark.nl downloaden. Ze zijn ook op papier verkrijgbaar, dan uiteraard zonder muziek en films, via info@orgelpark.nl.

Een groep studenten volgt in het hoofdgebouw van de Vrije Universiteit een college in de reeks Music: Listening & Philosophy. Een van hen houdt zojuist een presentatie en geeft voorbeelden op zijn gitaar.

NAJAAR 2017

In het najaar van 2017 vinden twee colloquia plaats. Op 4 november komt Eliane Fankhauser vertellen over haar ‘muziekarcheologische’ project aan de Universiteit Utrecht: uit partituurfragmenten uit de middeleeuwen, zoals gevonden in boekmslagen, reconstrueert zij de daarachter schuilgaande muziek. Met vocaal ensemble Diskantores voert zij deze muziek meteen ook uit. Op 2 december staat de kunst van het intoneren van orgels centraal, met een hoofdrol voor Munetaka Yokota, die dan in het Orgelpark werkt aan de intonatie van het Nieuwe Barokorgel.

CURSUS ORGELKUNDE

Nu het afgelopen voorjaar de tweede ‘editie’ van de Cursus Orgelkunde voor GastVrienden net als de eerste in 2016 een succes was, hebben we besloten ook in 2018 zo’n cursus te organiseren. Meer informatie daarover in de volgende Timbres.

Colofon

TIMBRES • *Alle kleuren van het Orgelpark*

Nummer 22 • najaar 2017

Timbres verschijnt tweemaal per seizoen, in juni (over de evenementen in het Orgelpark in het najaar, dus van september tot en met december) en in december (voorjaar, dus van januari tot en met mei). Timbres brengt achtergrondinformatie bij de evenementen die in het Orgelpark plaatsvinden.

Redactie

Hans Fidom

M 06 537 14 735

E hansfidom@orgelpark.nl

W www.orgelpark.nl

Vormgeving

Carolien Koster, Stichting Utopa

Aan dit nummer werkten mee

Auteurs

Jolanda Breur, Eliane Fankhauser, Hans Fidom, Joris Lejeune, Jan R. Luth, Jacqueline Oskamp, René van Peer, Gerco Schaap, Bente Schreurs, Jan Jasper Tamboer

Fotografie

Billie Alice [Marieke Duijsters] (Reinier van Houdt), Marco Borggreve (Vincent van Amsterdam), Jolanda Breur (Vincent van Amsterdam), Joost Brouwer (Peppie Wiersma), Elmer R. de Haas (LUDWIG o.l.v. Barbara Hannigan), Jeffrey Herman (Steve Reich), Charles Hofman (speeltafel Cavaillé-Coll-orgel Gent), Gerard de Jongh (verguld kapiteel Nieuw Barokorgel), Dingena Mol (Jeroen van Vliet), Peter Peters (Hildebrandt-orgel Langhennersdorf), Gerco Schaap (Aart Bergwerff)

Afbeelding voorzijde: Maria's bezoek aan Elisabeth, geschilderd door Frans Francken (1581-1642). Het schilderij bevindt zich in de Pauluskerk te Antwerpen.

De redactie heeft geprobeerd van alle afbeeldingen de rechthebbenden te achterhalen. Wie kan aantonen recht te hebben op een of meer afbeeldingen in dit nummer zonder door de redactie te zijn benaderd, wordt verzocht zich binnen twee weken na het verschijnen van dit nummer bij de redactie te melden.

Uitgever

Stichting Het Orgelpark

Gerard Brandtstraat 26

1054 JK Amsterdam

T 020 51 58 111

W www.orgelpark.nl

Abonnementen

Wij nodigen u van harte uit om naar het Orgelpark te komen: als onze gast en als onze vriend. En misschien wilt u wel GastVriend worden van het Orgelpark. Daarmee steunt u ons doel om het orgel nieuw leven in te blazen. Als GastVriend ontvangt u tweemaal per seizoen het tijdschrift Timbres (met onder meer concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews en concerttoelichtingen), u krijgt een cd uit onze collectie én u kunt zoveel concerten als u maar wilt gratis bijwonen. Zie voor meer informatie de voorgaande bladzijden.

ISSN

1873-121X

STICHTING UTOPA

Het ontstaan

De Stichting Utopa ontleent haar naam aan de Topa-Groep. Een groep ondernemingen die werkzaam is op het gebied van transportverpakken, met accenten op handel, productie, technologie, onderzoek en nascholing.

De stichting werd in 1988 opgericht en bezit vanaf dat jaar alle aandelen van de Topa-Groep. De inkomsten van de stichting bestaan onder andere uit de dividenden die de stichting op dit aandelenbezit ontvangt. Hoezeer de Stichting Utopa en de Topa-Groep door de eigendomsverhouding ook met elkaar zijn verbonden, de commerciële zeggenschap over de Topa-Groep berust niet bij de stichting. De samenhang tussen de Stichting Utopa en de Topa-Groep is als bij een munt: twee zijden die elkaar niet zien maar toch bij elkaar horen. Twee verschillende gezichten die samen een eenheid vormen.

Een visie

De belangrijkste beweegredenen van de toenmalige eigenaar van de Topa-Groep, Loek Dijkman, om zijn bezit in de Stichting Utopa onder te brengen was zijn visie dat de onderneming een rol in haar omgeving vervult die verder gaat dan het verschaffen van werk en het maken van winst. De gedachte hierbij is dat de onderneming haar "overwinst" niet aan aandeelhouders uitkeert maar aan haar omgeving waaraan zij haar bestaansrecht ontleent. De winst wordt aangewend voor het algemeen nut.

De geschiedenis herhaalt zich

De constructie om het vermogen van een onderneming in een stichting onder te brengen, alsmede het idee dat er aan ten grondslag ligt, is niet nieuw. Al in 1889 richtte Ernst Abbe in Duitsland in Jena de Carl Zeiss Stiftung op. Voor Abbe gold zijn persoonlijke overtuiging dat "ondernemings eigendom aan strengere ethische maatstaven dient te voldoen en als openbaar goed wordt behandeld, voor zover dat uitgaat boven de maatstaf van een passend loon voor werk". In ons eigen land bestonden rond 1900 utopische bewegingen rond Frederik van Eeden en Nescio. Bij de Van Leer-Groep, eveneens een verpakkingsbedrijf, werd in 1972 het ondernemingsvermogen ten behoeve van ideële doeleinden in een stichting ondergebracht.

Statutaire doelstelling

De statutaire doelstelling van de Stichting Utopa is: Het actualiseren en stimuleren van creatieve talenten van mensen, daar waar de aanleg van enkelingen, om welke reden dan ook, geen kans krijgt. Onze samenleving legt zwaar de nadruk op bepaalde waarden, maar plaatst daardoor andere in de schaduw. De stichting stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het compenseren van deze onevenwichtigheden. Omdat de waarden die de samenleving benadrukt

aan periodieke veranderingen onderhevig zijn, actualiseert de stichting haar aandachtsgebieden voortdurend. De geschiedenis leert dat bij het nemen van beslissingen economische argumenten vaak de doorslag geven. Achteraf blijkt dat die argumenten soms eenzijdig, discutabel of zelfs onjuist zijn. De stichting wil met de haar ter beschikking staande middelen deze eenzijdige waardebeoordeling enigszins compenseren en als katalysator fungeren in een beoogd veranderingsproces. Tegelijkertijd wil de stichting de betrekkelijkheid van ons tegenwoordige bestel benadrukken zonder direct een beter (utopisch) alternatief voorhanden te hebben.

Een utopie

De naam van de Stichting Utopa past wonderwel binnen de Topa-Groep. Deze naam roept natuurlijk ook associaties op met Utopia, het in 1516 door Thomas More gepubliceerde boek waarin hij een volmaakt gelukkige staat beschreef. Een utopie... Na Thomas More volgden er nog vele utopisten, ook in Nederland. Ondanks de verschillen van inhoud hadden alle utopieën door de eeuwen heen betrekking op de relatie van de mens tot zijn omgeving, op de verhouding van mens tot mens, van de mens tot de natuur en van de mens tot zijn werk. In het perspectief van deze verhoudingen is de Stichting Utopa werkzaam waarbij het historisch besef steeds een terugkerend element is.

Aandachtsgebieden

Binnen verschillende aandachtsgebieden wordt door de stichting voortdurend een segment gekozen dat extra aandacht en ondersteuning behoeft. Waar mogelijk ondersteunt de stichting educatieve activiteiten die een verband hebben met de geselecteerde aandachtsgebieden.

Beeldengalerij Het Depot in Wageningen

www.hetdepot.nl

Arboretum De Dreijen in Wageningen

www.botanischetuinen.wur.nl/dreijen

Het Orgelpark in Amsterdam

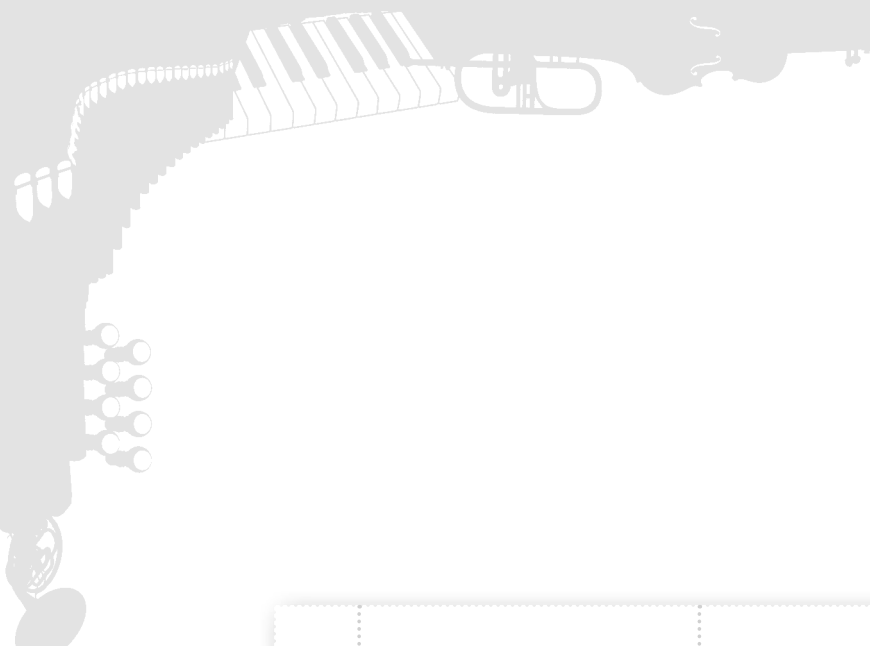
Het Orgelpark heeft als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muzikale leven. www.orgelpark.nl

Het Weeshuis in Leiden

In dit project wordt het Kinderrechtenhuis Nederland gefaciliteerd. www.kinderrechtenhuis.nl

Utopa-Academie

www.utopa-academie.nl

Steun ons		en word (Gast)Vriend!
Het Orgelpark, een podium met een missie	Word Vriend voor € 40,-	Word GastVriend voor € 70,-
• Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven • Ondersteun jong talent en geef jonge organisten en nieuwe componisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance	U ontvangt • 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres • Een cd die is uitgegeven door het Orgelpark <i>Het bedrag van € 40,- is aftrekbaar bij uw belastingaangifte</i>	• U bent altijd van harte welkom als onze gast in het Orgelpark en u kunt gratis alle concerten bezoeken! • U ontvangt: 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres • U ontvangt een cd die is uitgegeven door het Orgelpark
Geef u op: bel 020 51 58 111		of kijk op www.orgelpark.nl <i>Kijk op bladzijde 57 voor meer informatie</i>

8 717825 031226